

banka ve

EKONOMİK yorumlar

AYLIK DERGİ

AĞUSTOS 1984 • YIL : 21 • SAYI : 8

FİYATI : 200 LİRA

Okurlara Mektup / 3

Türkiye Ekonomisinde
Neler Oluyor? / 5

Prof. Dr. Zeyyat Hatiboğlu

Ekonomik Göstergeler / 10

EKONOMİK YORUMLAR / 11

Prof. Dr. Asaf Savaş Akat

Dr. Öztin Akgüç

Gündüz Pamuk

Dr. T. Güngör Uras

Dünya Bunalımı ve Schumpetergil
İktisat Anlayışının

Yeniden Doğuşu / 33

Doç. Dr. Merih Paya

Sermaye Piyasası / 37

Doç. Dr. Mehmet Şükrü Tekbaş

Sovyet Ekonomisinin Toplumun

İhtiyaçlarına Göre Yeniden

Düzenlenmesi / 43

A. Şevki Yurtvermez

Faturalı Yaşam Uygulaması

Hakkında Düşünceler / 51

Recep Pekdemir

Ayın Ekonomik Olayları / 57

Dr. Yıldırım Kılıç

Yeni Yayınlar / 61

M. Tarık Yaşa

Beşinci Beş Yıllık Kalkınma Planı'nın
Ana Hatları ve Stratejisi. Planın
Amaçları, Hedefleri ve Benim-
sediği Politikalar.

Türkiye'de
bir bankacılık
geleneği
vardır.

OSMANLI BANKASI

Otomotiv Endüstrisi ve
yedek parça piyasasının yanısıra
her türlü endüstriyel balata
ihtiyacını karşılayan lider

Taklit edilen, fakat,
kalitesine erişilemeyen marka

Her tür araç ve
gereç için fren ve debriyaj
balatası denince akla gelen
ilk isim

ERKA

BALATA ve OTOMOTİV SANAYİİ A.Ş.

Ramı Kışla Caddesi 123, İstanbul tel. 76 30 66 telex. 23228 Ebos tr

Erka bir Kurıkaya Holding kuruluşudur.

ERKA T.S.E belgesine sahiptir.

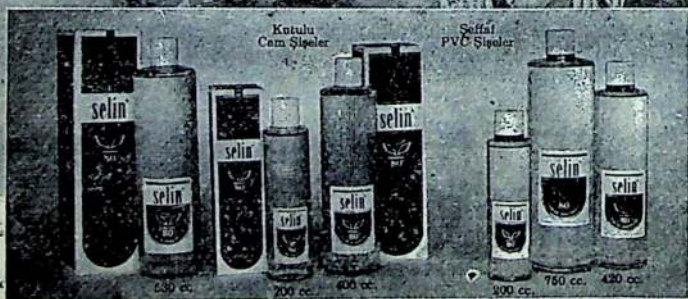
selin®

LIMON KOLONYASI

80

*Doğanın
Saf Damlası...*

Bir yaşantı düşünün... Serinlik ormanında...
Kokular pınarında...
Doğanın kaynağında.
Selin'in her damlasında
bir doğa parçası gizlidir.

banka ve ekonomik yorumlar

Aylık Dergi

Ekonmik ve Sosyal Yayınlar A.Ş.

Adına İmtiyaz Sahibi: Kemal Kurdaş

Yayın Müdürü: Prof. Dr. Mustafa A. Aysan

Danışma Kurulu:

Prof. Dr. Asaf Savaş Akat • Dr. Öztin Ak-
güç • Prof. Dr. Erdoğan Alkin • Dr. Orhan
Altan • Prof. Dr. Osman Fikret Arkun
• Besim Baykal • Dr. Metin Berk • Doç.
Dr. Ünal Bozkurt • Prof. Dr. Kenan Bul-
lutoğlu • Prof. Dr. Nasuhi Bursal • Ege
Cansen • Prof. Dr. Lâtiif Çakıcı • Meh-
met Gün Çalıka • Şinasi Çelikkol • Özer
U. Çiller • Bülend Çorapçı • Ahmet Dem-
irel • Zeki Döşlüoğlu • Necdet Dur-
rakbaşı • A. Aydın Dündar • Kaya Erdem
• Tarhan Erdem • Oktay Ersoy •
Prof. Dr. Cumhur Ferman • Prof. Dr. Emre
Gönensoy • Prof. Dr. Zeyyat Hatiboğlu
• Erhan Işıl • Doç. Dr. Halûk A. Kaboali-
oğlu • Prof. Dr. Kemal Kafalı • Adnan Ba-
şer Kafaçoğlu • Dr. Ahmet S. Kalın • A.
Nazif Keyman • Dr. Yıldırım Kılış • Prof.
Dr. Kemal Kurtuluş • Nuh Kuşçulu • Doç.
Dr. Orhan Morgil • Prof. Dr. Erdoğan Mor-
oğlu • Ziya Nebioğlu • Ergin Neng •
Rahmi Önen • Prof. Dr. İsmail Özozlan •
• M. Celâlettin Özgen • Ertan Özgür •
Tuncay Özlhan • Selâhattin Özmen • Prof.
Dr. Ergun Özsunay • Doç. Dr. Merih Paya
• Prof. Dr. Reha Poroy • Prof. Dr. Dündar
Sağlam • Doç. Dr. Mehmet Şükrü Tekbaş
• Osman Nuri Torun • Prof. Dr. Kemal
Tosun • Fikret M. Tuncar • Nezih Tunç-
siper • Doç. Dr. Şeref Türen • Dr. T. Gün-
gör Uras • İbrahim Ülkem • A. Doğan
Yalın • Doç. Dr. Ahmet Yüksel •

Basım-Yayım Danışmanı: M. Tarık Yoşo

OKURLARA MEKTUP

Sevgili Okurlarımız,

Bu sayının «Ekonmik Yorumlar» bölü-
münde «Beşinci Beş Yıllık Kalkınma
Planı»nın ana hatları ve stratejisi tartı-
şılmaktadır. «Açık Oturum»a katılan ko-
nuşmacılar, «planlama» alanında fiilen
çalışmış yetkili uzman ve bilim adamları
olarak; Plan'ın amaçları, hedefleri ve be-
nimsediği politikaları değerlendiriyorlar.

Bilindiği gibi Beşinci Beş Yıllık Kalkın-
ma Planı, Türkiye'nin temel sorunlarını;
nüfus artışı ve işsizlik, kaynak kullanı-
mında etkinlik, ihracat ve döviz gelir-
lerinin artırılması, iç tasarruflar ve kamu
gelirleri yetersizliği, kalkınmada öncelikli
yörelere hızla geliştirilmesi, altyapı ek-
sikliği, eğitim, sosyal refah ve sosyal gü-
venlik olmak üzere sekiz ana bölümde
toplamlanmıştır. Plan'ın amaçları bu so-
runları çözüme ulaştırmaktır. Gerek bu
amaçlara gerek temel hedeflere ulaşmak
için izlenecek politikalar ise, 24 Ocak
1980'den bu yana izlenen politikalar
farklılık göstermemektedir. Konuşmacıla-
rımız; «Bu Plan, gerçek bir uzun vadeli
plan mı?», «Plan'ın hedefleri uyumlu
mu?», «Öngörülen amaçlar, izlenecek po-
litikalarla gerçekleştirilebilir mi?» gibi so-
ruları cevaplandırdıktan sonra; Plan'ın
nasıl hazırlanması gerektiği üzerinde du-
ruyorlar.

Öte yandan Dergi'de yer alan ve güncel
konuları işleyen diğer yazıların da, her
zaman olduğu gibi ilginizi çekeceğini ümit
ediyoruz.

Saygılarımızla,

AYLIK DERGİ

AĞUSTOS 1984

YIL : 21

SAYI : 8

200 LİRA

İDARE YERİ: Çatalçeşme Sokak, No.17, Kat 4; Cağaloğlu - İstanbul • TELEFON: 526 34 11
• YAZIŞMA: P.K. 769; Karaköy - İstanbul • AÇIKLAMA: Dergimizde çıkan yazılar kay-
nak göstermek koşuluyla alınabilir • YILLIK ABONE: 2.400.- TL; Öğrencilere 1.200.- TL
• İLAN FİYATLARI: Arka kapak 30.000.- TL, Ön kapak içi 22.500.- TL, Arka kapak içi
20.000.- TL, Tam sayfa 15.000.- TL, Yarım sayfa 10.000.- TL, Çeyrek sayfa 5.000.- TL, Renk
farkı 7.500.- TL • BASKI: Met/Er Matbaası, Telefon: 528 28 90 • Tarihi: 3 Ağustos 1984

Konut ve İşyerlerinde

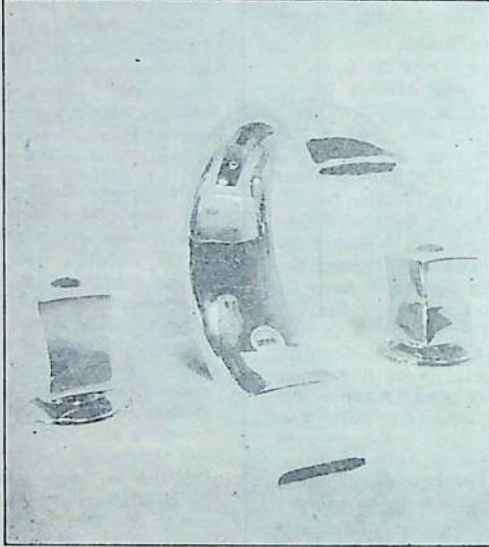
E.C.A
Kullananlar Birer
Yatırım Uzmanıdırılar

E.C.A.

Ülkemizde ister klasik, ister modern, banyo ve mutfak armatürü denince akla gelen ilk isim...

E.C.A.: Üstün kalite, üstün estetik. E.C.A.:

Zengin çeşit... E.C.A.: Kesin güvence...

E.C.A.®

GENEL DAĞITIM **ELMOR**

TÜRKİYE EKONOMİSİNDE NELER OLUYOR?

Prof. Dr.
ZEYYAT HATİBOĞLU

BİR süredir yurt dışındayım. Bu nedenle ekonomimizde neler olup bittiğini yakından izleyemedim. Fakat son bir ay içinde Türkiye'de bulunmam bana neler olup bittiğini ve nelerin konuşulup yazıldığını izleyebilme olanağı verdi.

1980 Ocak'ından bu yana Türkiye'de çok önemli değişikliklerin olduğunu biliyordum. Yeni Hükümet'ten sonra ise bu değişikliklerin son derece köklü bir duruma geldiğini gördüm. Evet, değişiklikler çok büyük! Ama, ekonomi konularını konuşma biçimimizde herhangi bir değişiklik yok! Sorunları bu şekilde anlama ve tartışmanın Türkiye'yi 1979 yılına getirdiğini çok kimse anlamıyor galiba; korkarım böyle gidersek, bu kez 1979'u bile arayacak durumlara düşebiliriz.

Ekonomimizde Ocak 1980'de başlayan ve yeni Hükümet'ten sonra hızlanan en önemli değişiklik pazar ekonomisine yönelme olmuştur. Kuşkusuz 4 yıl içinde pazar ekonomisi bütün kuralları ile uygulanmamaktadır. Yalnız gidiş o yöndedir. Daha hızla bu yönde gidebilirmiydik, bunu bilemiyorum. Fakat bu 4 yıl içinde Türkiye ekonomisinde son derece olumlu gelişmeler olduğu da ortadadır. Bunu

inkâr etmek mümkün değildir. Kuşkusuz ekonomimizin tüm sorunları henüz çözülmemiştir. Ama, dünyada çok zor ekonomik sorunları bulunmayan hiçbir ülke yoktur. 1980'den önce izlenen politikalar ile durma noktasına gelen Türkiye ekonomisi şu anda olumlu yönde ileriye gitmeğe başlamıştır.

Şu anda izlenen politikayı eleştirmeyen az kimse vardır. Ama insafli olmak gerekir: nereden başladık, nereye geldik? Kuşkusuz hâlâ önemli sorunlarla karşı karşıyayız. Fakat bunların sorumlusunun son yıllarda izlenen politikalar olduğunu söylemek yine insafsızlık olur. 1979 yılına kadar izlenen politikalar Türkiye'yi öyle bir noktaya getirmiştir ki, bunun ceremesini önümüzdeki nesil çekecektir; bundan kaçış yolu da yoktur. Bu konudaki görüşlerimi 1980'in öncesi yıllarda birçok kez tekrarladım. Bunları yinelemeye artık gerek yok. Bu bakımdan son yıllarda izlenen politikaları geçersiz deliller sürerek kötülemeye kalkışmaya bir anlam veremiyorum.

Bu yazıda Türkiye'de konuşulması gereken bazı sorunlara değineceğim. Sanıyorum ki bu sorunlar tartışılmaz ve çözümleri konusunda olumlu

adımlar atılmaz ise, işte o zaman ekonomimiz zor günlere gelecektir.

Türkiye ekonomisinde konuşulması gereken ilk önemli sorun kuşkusuz Ulusal Gelir'in düzeyidir. Ulusal Gelir'i ne ölçüde artırabilirsek, ülke halkının refah düzeyini de o ölçüde artırmış oluruz. Fakat burada ulusal gelir düzeyinin nasıl ve hangi ölçü ile ölçüleceği büyük önem taşımaktadır. Bu husus ülkemizde pek tartışılmıyor. Herkesin aklındaki ölçü kişi başına sabit fiyatlarla ulusal gelirdir. Yani 1982 yılında kişi başına gelir 100 lira ve bu rakam 1983 yılında sabit fiyatlarla 103 liraya çıkmış ise, refah düzeyinin % 3 arttığı kabul edilir ve bu artan refahın hissedilmesi gerekir. Ben böyle düşünmüyorum. Eğer ülkemiz yıllardan beri anlatmağa çalıştığımız rantlar ile gelişmiş ise, sabit fiyatlarla da olsa Türk Lirası ile ölçülen Ulusal Gelir artışları fazla bir anlam ifade etmez. Bu konuda başka yazılarımda geniş açıklamalarda bulunabileceğimi ümit ediyorum. Şimdilik şu kadarını söyleyeyim: Türkiye'de sabit fiyatlarla gelir artışı olabilir; ama bu gelir artışı ile ne ihracatımızı, ne istihdamı, ne sermaye birikimini artırabilirsiniz. Birçok şeyler üretebilirsiniz, ama bunlar Türkiye'nin geleceği için fazla bir anlam ifade etmeyebilir. Daha önemlisi, Ulusal Gelirimizi artırabiliriz ama gelir bölüşümünü düzeltemeyiz ve orta direk yok olup gidebilir.

Başka bir deyişle Ulusal Geliri Türkiye'de dolar ile ya da geniş halk kütlelerinin tükettiği mallar (mesela buğday) ile ölçmek gerekmektedir.

Dünya Bankası'nın rakamlarına göre, 1982 yılında kişi başına düşen Ulusal Gelir Türkiye'de 1.300 \$ civarında imiş. Bu rakam şimdi herhalde 900 \$'ın altına düşmüştür. Öte yandan, bu durum ne bir hesap sorunudur (ki

çoğu meslektaşlarım böyle düşünürlere), ne de buna son yıllarda uygulanan ekonomi politikası sebep olmuştur. Aksine bu durum, Ulusal Gelir'de anlamlı bir azalmayı gösterir: Ülke fakirleşmektedir. Zaten yaşayacak ise, bu aşamadan geçmesi, rantları ortadan kaldırması ve geçici bir süre fakirleşmesi gerekmektedir. Bu oluşum sürerken geniş halk kütleleri bundan zarar görecek, sıkıntı çekecektir; bu kaçınılmazdır. Ayrıca, Ulusal Gelir yılında % 3-5 artıyor, artacak deyip de bu arada orta direğin sıkıntılarının süreceğini, hatta artacağını söylemek çelişkili bulunabilir. İktisatçılarımız bu olayı yanlış bir şekilde açıklamadılar: sanılır ki, Ulusal Gelir artışı hep paralı kişilere gider. Türkiye'de gelir dağılımı çok bozuktur ama bugünlerde Ülkemizdeki asıl önemli olay Ülkemiz gelirin azalması, fakirleşmemizdir. Orta direk de bundan payını alınca, sıkıntıları artacaktır.

Özetlenirse, Türkiye'de gerçek Ulusal Gelir azalmaktadır, daha bir süre azalacaktır; ta ki rantlar temizlensin, makul düzeylerine indirilsin. Fakat kimse bunun farkında değildir.

Türkiye'de konuşulması gereken önemli sorunlardan biri de enflasyondur. Çoğu kimseler, 1984 yılında % 50'leri bulacak enflasyondan endişe ettiğini söyler ve izlenmekte olan ekonomi politikasının bunun sorumlusu olduğunu belirtir. Hükümet de enflasyon sorumluluğunu kabul etmek istemez. Oysa, eski yıllarda olduğu gibi Türkiye'de enflasyonun hangi nedenlerle ortaya çıktığını ve çıkacağını benim gördüğüm biçimde açıklayanlar yoktur. Olmadığı sürece, bu sorunun çözümlenebileceğini sanmıyorum.

1977'lere kadar Türkiye'de enflasyonu yalnız basılan para tutarı ile

açıklamak mümkün oluyordu. Nitekim, paranın gelir hızı (Ulusal Gelir/Basılan Para Tutarı) 40 yıl boyunca 11-13 arasında dolaşmış durmuş. Demek oluyor ki, 1977'ye kadar 40 yıl boyunca Türkiye'de enflasyonu parasal açıdan açıklamak mümkündür ve doğrudur. Gerçi böyle düşünenler de azınlıkta idi. Daha çok, psikolojik sebeplerden, enflasyon beklentilerinden, bütçe açıklarından, maliyet artışlarından, fiyatlar arasındaki ilişkilerden ve başkalarından söz ediliyordu. Ne yazık ki, bazılarınca enflasyon hâlâ aynı terimlerle konuşuluyor.

1977 yılına kadar enflasyon basılan para miktarı ile açıklanabiliyordu. Fakat 1977'den sonra paranın gelir hızının 20'yi geçtiğini görüyoruz ve böylece ülkemizde enflasyonda ikinci bir unsur ortaya çıkıyor. Fakat bu unsur tartışılmıyor ve fakirleşme ile enflasyon arasındaki ilişkiler dikkate alınmıyor. Gelir hızının artışı, üzerinde durduğumuz enflasyon-fakirleşme olayını su yüzüne çıkarmıştır. Bu nedenle parasal tedbirlerle enflasyonu kontrol altına almanın sınırları vardır; rantları giderici politikalarla, daha önce şişirilmiş gelirler azaltıldığı sürece, gelir yükseltici politikalar enflasyonlara neden olacaktır. Sakın bu olay maliyet enflasyonu olarak isimlendirilmesin. Her ikisinin niteliği farklıdır.

Türkiye'nin bir diğer önemli sorunu, ihracatın artırılmasıdır. Türkiye'de ihracatın çok önemli bir olay olduğunu benimseyenler hayli azdır. İhracatın nasıl artırılacağı ve bunun ülke ekonomisi üzerinde oluşturacağı etkiler, gereği gibi tartışılmaz. Yıllar yılı, Türkiye'de ihracat, ihracat mallarımızın talep elastikliği, satılacak yerli malımızın bulunmadığı gibi an-

lamsız terimlerle konuşulmuştur. Bu yaklaşımın yanlışlığını sürekli anlatmaya çalıştım. Çok şükür ki nihayet bu husus anlaşılabilir. Gerçekçi bir kur politikası ile ihracatımız Ulusal Gelir'in % 3'ünden % 13'üne yükseldi. Bu konuda aldananlardan bir kısmı hâlâ da aldandıklarını kabul etmiyorlar. Fakat bugün asıl önemli sorun, ihracat artışının ne ölçüde devam edebileceği ve bunun sonuçlarının görülmesidir.

İhracat, Ulusal Gelirimizin düzeyi ile yakından ilgilidir. Bugün 50 milyar \$ düzeyinde bulunan Ulusal Gelirimiz önümüzdeki 5 yıl sonunda yine aynı düzeylerde bulunacaktır. Eğer ihracatımız Plan'da öngörüldüğü gibi 5 yıl sonra 14 milyar \$'ı geçecek ise, bunun anlamı ihracatın Ulusal Gelir'in % 30'una çıkacağıdır: İşte bu olanaksızdır. Aslında bu düzeylere gelebilir ama bunun orta direğin günlük tüketimi üzerinde o derece olumsuz sonuçları olacaktır ki, mevcut rejim içinde kimse buna cesaret edemez. İhracat konusunda, yukarıda söylenenlerin dayandığı teori görülmez, tartışılmaz ise; ciddi sorunlar doğacaktır.

Türkiye'de bir önemli sorun, Türk Lirası'nın dış değerinin nasıl belirleneceğidir. 1980 yılına kadar Ülkemizde bu konuda son derece yanlış bir uygulama yapıldığını bazı kişiler söylemişler ve bunlar 24 Ocak'tan bu yana uygulanan politikayı doğru bulurlar. Ama 50 yıl (1930-1980) yapılan yanlışlıkları özleyenler hâlâ da çoktur. Fakat sorun burada değildir. Bütün bu özelemler durdukları yerde dursunlar; Türkiye artık 1980'den önceki yıllara gidemez. Asıl önemli olanı, Türkiye'de paranın dış değerinin neye göre belirleneceği ve belirlenen değere

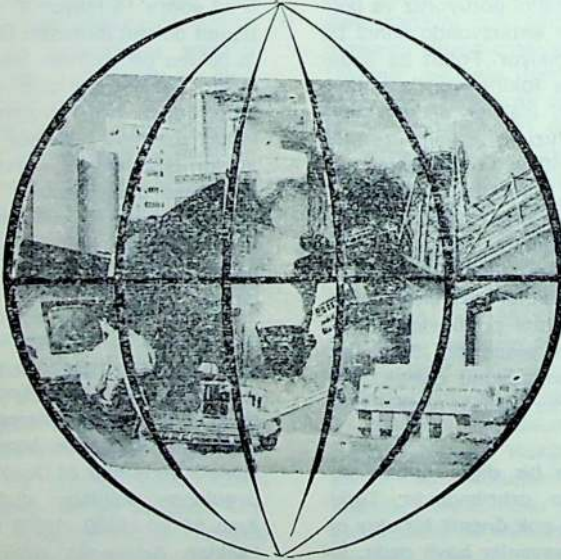
rin ekonomiye nasıl yansıtacağıdır ki, bu konunun gereği biçimde konuşulup tartışıldığını hiç sanmıyorum.

Ekonomimizin rantlarla nasıl büyüdüğünü anlamadan ve bu rantların döviz kurlarına nasıl yansıtacağını bilmeksizin bu konuda önemli yanlışlıklar yapılması çok muhtemeldir.

Türkiye ekonomisinin karşı kar-

şıya bulunduğu pek çok sorun vardır. Ancak burada çok önemli dördüne kısaca değinmek imkânını bulabiliyorum. Vurgulamak istediğim husus, pazar sistemine dönmekle önemli ölçüde düzelen ekonomimizin, eğer ekonomik sorunlarımız gerekli biçimde tartışılmaz ise, tekrar çözümünü zor açmazlara gelebileceğidir.

Ciddi ve istikrarlı yönlendirme, tasarrufun güvencesidir.

Türkbank, tasarrufun güvencesine ve yönlendirilmesine gösterdiği özen ve ciddiyetle, ülke ekonomisine büyük katkılar sağlamaktadır. Mutluyuz, gururluyuz.

Daima güvenle,
daha mutlu geleceğe.

Süper Sistem

Rasyonel bankacılık anlayışı içinde,
sektördeki gelişmeleri izleyen
Garanti Bankası,
formaliteleri sınırlandıran,
işlemleri çabuklaştıran kendine özgü
bir sistemi bütün şubelerinde
uygulamaktadır.

GARANTİ BANKASI

ekonomik göstergeler

	1982	1983	1984		
			Mart	Nisan	Mayıs
T. C. MERKEZ BANKASI					
Altın ve döviz mevcudu (milyon \$)	921.9	1209.8	1200.0		1090.7
Tedavüldeki banknotlar (milyar TL.)	542.7	730.5	718.2	721.4	704.9
Merkez Bankası kredileri (milyar TL.)	910.5	1227.5	1126.4	1132.6	1107.6
Hazineye kısa vadeli avans (milyar TL.)	266.2	338.6	362.2	378.3	385.4
BANKALAR (milyar TL.)					
Toplam Mevduat	2614.8	3386.8	3392.9		
Ticari	666.1	819.7	663.5		
Tasarruf	1508.6	1932.4	2243.8		
Vadesiz Tasarruf	274.2	598.8	348.9		
Vadeli Tasarruf	1234.4	1333.6	1894.9		
Resmî	220.3	365.3	322.9		
Bankalar	220.4	257.9	153.7		
Diğer Mevduat	5.3	11.5	9.0		
Toplam Krediler	2044.2	2739.3	2682.6		
Tarım	353.7	511.6	531.4		
Kalkınma Bankaları	90.5	128.2	124.6		
Küçük Esnaf ve Sanatkâr (Meslek)	91.7	125.0	133.0		
İpotek Karşılığı (Gayrimenkul)	34.5	69.6	69.5		
Denizcilik	34.4	43.2	41.6		
Ticari, Sınal, Sair	1428.7	1827.9	1742.2		
İller Bankası	10.7	33.9	35.9		
PARA ARZI (milyar TL.)	1366.3	1879.4	1615.4	1631.2	1592.2
FİYATLAR (1963 = 100; Tic. Bak.)					
Toplan Eşya Fiyatları İndeksi	4816.5	6784.5	7571.4	8056.4	8649.4
Gıda Maddeleri ve Yemler	4030.6	5862.6	6717.3	7282.1	7859.6
Sanayi Hammadde ve Yarı Mamul	6126.3	8320.9	8995.0	9346.7	9965.6
İstanbul Geçinme İndeksi	5597.3	7656.3	8144.6	8947.5	9375.2
Ankara Geçinme İndeksi	4557.0	6135.7	6755.4	7155.1	7533.8
DIŞ ÖDEMELER (milyon \$)					
Dışalım	8842.0	9235.0	2180.2	3104.8	3981.6
Dışsatım	5746.0	5727.8	1855.0	2467.4	3007.8
İşçi Dövizleri	2186.6	1553.6	280.6	362.3	

1 — Banka kredilerine Devlet Yatırım Bankası kredileri dahil değildir.

2 — Vadeli tasarruf mevduatına ihbarlı mevduat dahildir.

3 — TCMB kredilerine, 1982 yılı sonunda konsolide edilen 60.662 milyon TL Tarım Satış Kooperatifleri kredisi dahil değildir.

ekonomik yorumlar

AÇIK OTURUM

KATILANLAR :

- Prof. Dr. Asaf Savaş AKAT
- Gündüz PAMUK
- Dr. T. Güngör URAS

YÖNETEN :

- Dr. Öztin AKGÜÇ

BEŞİNCİ BEŞ YILLIK KALKINMA PLANI

AKGÜÇ — Hoş geldiniz. Bugünkü toplantımızda Beşinci Beş Yıllık Plan'ın ana hatlarını, stratejisini tartışacağız. Plan'ın amaçları, hedefleri ve benimsediği politikalar konusunda bir değerlendirme yapmaya gayret edeceğiz. İzin verirseniz, önce ben Plan'ı temel sorunlar, amaçlar, politika esasları, hedefler, başlıkları altında özetlemeğe çalışayım.

beşinci beş yıllık kalkınma planı'nın genel görünümü

Beşinci Beş Yıllık Plan, Türkiye'de temel sorunlar olarak şunları görmektedir: Nüfus artışı ve işsizlik; kaynak kullanımında etkinlik; ihracat ve döviz gelirlerinin artırılması;

iç tasarruflar ve kamu gelirleri yetersizliği; kalkınmada öncelikli yörelerin hızla geliştirilmesi; altyapı eksikliği; eğitim; sosyal refah ve sosyal güvenlik... Diğer bir deyişle Plan, Türkiye'deki temel sorunları 8 ana bölümde toplamaktadır. Plan'ın amaçları hemen her planda ifadelerini bulan klişe amaçlardan farklılık göstermiyor. Başlıca amaçlar şunlar: Kaynakların verimli kullanılmasını sağlamak; ekonomik, sosyal ve kültürel kalkınmayı yurt yüzeyine dengeli ve uyumlu bir şekilde yaymak; işsizliği önleyici bir ortam yaratmak; tekelleşmeyi ve kartelleşmeyi önlemek; para-kredi, sermaye, mal ve hizmet piyasalarının düzenli çalışmasını sağlamak; kişi başına geliri yükseltmek; işsizliği azaltmak; orta gelirli grubun ulusal gelirden daha fazla pay almasını sağlamak;

kalkınmada öncelikli bölgeleri geliştirmek; teknoloji birikimini hızlandırmak; konut sorununu çözmek, bu konudaki yatırımları teşvik etmek; ekonomik ve sosyal altyapıyı geliştirmek... Bu amaçlara ulaşmak için izlenecek temel politikalar da 24 Ocak'tan bu yana izlenen politikalarından farklılık göstermemektedir. Bunun başlıcaları AET ile bütünleşme, serbest döviz kuruna geçiş, korumacılığın kaldırılması, özel sektörün sanayi yatırımlarına yönelmesini teşvik, yabancı sermayeye ağırlık vermek, serbest bölgelerin kurulmasını gerçekleştirmek şeklinde özetlenebilir.

Temel hedeflere baktığımızda, Beşinci Beş Yıllık Kalkınma Planı, Gayrisafi Yurt İçi Hasıla'da (GSYİH) ortalama % 6,3'lük bir büyüme öngörüyor. Plan'a göre büyüme hızı, kademeli olarak artacaktır. 1985 için % 5,3 olarak öngörülen büyüme hızı, tedricen yükselecek ve Plan döneminde ortalama % 6,3 olacaktır. Sektörel olarak büyüme hızları ise, ortalama: tarımda % 3,6; sanayide % 7,5; hizmetlerde % 6,4 olarak öngörülmektedir. İmalat sanayiinde büyüme hızı % 7,3 olarak planlanmıştır. Yatırım mallarında yıllık % 9,7; tüketim mallarında % 6,4; ara mallarında da % 7,3'lük bir büyüme hedeflenmiştir. Elektrik enerjisi hedeflenen yıllık artış hızı % 11'dir. Sanayi sektörünün GSYİH içinde 1985'de % 31,9 olan payının 1989'da % 33,7'ye yükselmesi beklenmektedir. Sanayi sektörünün GSYİH içindeki payının yükselmesine karşılık tarım sektörünün payı azalacak; Plan döneminde (1985-1989) 17,7'den % 15,5'e inecektir.

Plan'da 5 yılda sabit fiyatlarla 14 trilyon 400 milyarlık bir yatırım hedeflenmiştir. Sabit sermaye yatırımlarında ortalama yıllık artış hızı % 8,5 olarak planlanmıştır. Özel sektör yatırımlarında yıllık % 11, kamu sektörü yatırımlarında ise % 6,8'lik bir artış

öngörülmektedir. Yatırımların dağılımı da şöyle olacaktır Plan döneminde: Yatırımlardan tarım % 10,4; sanayi % 41,9; hizmet kesimi de % 56,7 oranında pay alacaktır. İç tasarrufların yılda % 9,9 oranında artması hedeflenmiştir. Buna göre iç tasarrufların GSMH içerisindeki payı 1985'de % 17,4'den 1989'da % 20,5'e yükselecektir. Kamu tasarruflarında yıllık % 8,2; özel tasarruflarda da yıllık % 10'luk bir büyüme öngörülmektedir.

Dr. Öztin AKGÜÇ

Mal ve hizmet dışsattımında yıllık ortalama % 9,8; mal dışsattımında da % 10,6'lık bir büyüme hedeflenmiştir. Hedeflerin gerçekleşmesi halinde, planlı dönemin sonu olan 1989'da dışsattım 14,5 milyar dolara yükselecektir. Özellikle yatırım malları üreten sanayilerde; orman ürünleri, kâğıt, deri, kimya, gıda ve dokuma sanayilerinde önemli dışsattım artışları beklenmektedir. Plan, dışalışım, sabit dolar fiyatları ile, yılda % 8,2 oranında bir artışla 1989 yılında 18,3 milyar dolara yükseleceğini öngörmüştür. Bu öngörülere göre 1989'da dış ticaret

açığımız 3,8 milyar dolar olacaktır. Cari işlemler açığının da 1,3 milyar dolara kadar inmesi hedeflenmiştir.

Toplam işgücü fazlasının 1984'de % 16,5'den 1989'da % 13,9'a indirilmesi yine Plan'ın hedefleri arasındadır. Konut üretimine gelince, halen yılda 115 bin adet olan konut üretiminin 200 bine çıkarılmasını Plan hedeflemiştir.

Plan'ın ele aldığı temel sorunları, benimsediği hedefleri, amaçları, kullanılacak politika araçlarını özet olarak sunmaya gayret ettim. Dilerse- nize ilk turda Plan'ın bir genel değerlendirilmesini yapalım. Hedefler uyumlu mu? Öngörülen amaçlar, izlenecek politikalarla gerçekleştirilebilir mi? Bunları tartışalım. İkinci turda ise, «Plan nasıl hazırlanmalıydı?» sorusunu cevaplandırmaya çalışalım. Buyurun Sayın Pamuk.

beşinci beş yıllık kalkınma planı'nda; bulunulan yer, gidilmek istenen yer ve nasıl gidileceği belirtilmediği gibi; kaynak sorunu da dikkate alınmamıştır

PAMUK — Uzun vadeli planların hazırlanması konusunda öteden beri belirli bir metod izlemiş olduğum için, izin verirsiniz, aynı bakış açısını bu toplantıda da devam ettireceğim. Bir plan hazırlanırken izlenmesi gereken metodları acaba bu planda görebiliyor muyuz? Bunlar yerine getirilmiş mi, veya ne ölçüde yerine getirilmiş? Bunu irdelemeye çalışalım. Uzun vadeli planları daha anlaşılır hale koymak için, planı hazırlayanlar genellikle şu üç sorunun cevabını aramaya sevk edilir. Birinci soru, nerede bulunuyoruz? İkincisi, nereye gitmek

istiyoruz? Üçüncüsü, nasıl gideceğiz? «Şimdi neredeyiz?» dediğimiz zaman, bu bizi ister istemez çeşitli değerlendirmelere götürüyor. Bu değerlendirmelerin başında ulusal ekonominin, sosyal yapının değerlendirilmesi ve var olan potansiyelin ortaya konulması yer alıyor. İkinci değerlendirme, çevrenin değerlendirilmesi... Plan döneminde dünya konjonktürü, dünyadaki etkin faktörler, ileriye doğru ne yönde gelişme gösterecekler? Üçüncü

Gündüz PAMUK

değerlendirme ise, teknolojik gelişmelerin ışığında, gelecekte dünyada ne tür bir yaşam ve ne türlü bir ilişkiler dizisinin ortaya çıkacağını araştırmak...

Beşinci Plan'da bu araştırmalar, değerlendirmeler yapılmış mıdır? Kanımca çevre değerlendirmesi Plan'da çok zayıf bir şekilde ele alınmıştır. Teknolojik gelişmelere ise hiç değinilmemiştir. Günümüzde beş yıllık planlar artık uzun vadeli planlar olmaktan çıkmıştır. 25 - 30 yıllık perspektif planlarla uzağa bakılıyor ve sonra 5 yıllık planlara dönülüyor. Planlama işini

ciddiyetle ele alan ileri ülkelerde bu metod uygulanıyor. 5 yıl hatta 8 yıl planlama açısından aslında kısa bir dönem. Geleceği, daha ileriye görmeden, sonuçları kestirmeden plan yapmaya çalışmak kanımca mümkün değil. İkinci sorumuz, «Nereye gitmek istiyoruz?» Uzun vadeli plan yapımı, önce «Neredeyiz?» sorusunun cevabını, sonra da «Nereye gitmek istiyoruz?» sorusunu araştırıyor. Bu ikinci soruya hedeflerin araştırılması da diyebiliriz. Biraz evvel değindiğim uzağa bakışı, ikinci sorunun içerisine de koyabilirsiniz. Bu Plan eğer 1990'lara götürülecekse bizi, bundan sonraki iki planla XXI inci yüzyıla gireceğiz. Yakın bir gelecekte 2000 yıllarından söz etmeye başlayacağız. Plan'da bu konuda da herhangi bir öngörü yok.

Aslında dünyada çok ilginç gelişmeler oluyor. Elektronik ve gen teknolojisinde olağanüstü gelişmeler var. Bunlara lazer ve benzerleri eklenebilir. Önümüzdeki 8 - 10 sene içerisinde toplum yapısını ve hatta gündelik yaşamı çok geniş ölçüde etkileyecek buluşlar uygulama alanına girecek; bunun sonucu birçok sanayi dalının modasının geçeceği, kullanılmaz hale geleceği kanısındayım. Beşinci Plan bu gelişmeleri gözardı ederek hâlâ 1960'daki havanın devam edeceği görüşü ile hazırlanmış ki, bu da kanımca büyük bir eksikliktir. «Nereye gitmek istiyoruz?» sorusunda hedeflerin araştırılması da yer alır. 25-30 senelik bir perspektif içinde ülkenin kaynaklarına ve dışardan alınabilecek finansman imkânlarına göre 5 veya 8 yıllık bir plan yapılması gerekir. Bunun için de en azından birkaç alternatifin ortaya konması gerekir idi. Maalesef bu da yapılmamıştır.

Türkiye'de planlar genellikle kaynak sorununu hiç dikkate almadan yapılmaktadır. Bu konuda bir-iki olayı hatırlatayım. Birinci Plan'ı hatırlarsanız, Karaosmanoğlu ve arkadaş-

ları, İnönü Koalisyonu zamanında, kaynak sorununu çözemedikleri için, «Biz bu planı ciddi bulmuyoruz.» deyip ayrılmışlardı. İkinci Plan rahmetli Memduh Aytül zamanında yapılmıştı. Tarabya'da yapılan İkinci Plan tartışmalarının sonunda şunu söylediler: «Biz 5 yıl için 14-15 milyarlık dış finansmana ihtiyaç gösteriyoruz. Hükümetimiz eğer gereken gayreti gösterirse bu finansmanı sağlar ve plan da uygulanır.» Sonra Özal'ın zamanında hazırlanan Üçüncü Plan ile Bilsay Kuruç zamanında yine 15 milyar dolara ihtiyaç gösteren fakat kaynağının nerede olduğu belli olmayan Dördüncü Plan vardır. Kısacası Türkiye'de kalkınma planlarında kaynak sorununun gerçekçi bir çözüme ulaştığını söylemek mümkün değildir. Planlar bir veya iki yıl sonra derhal rafa kaldırılır ve bunun baş nedeni de kaynak sorununun çözülmemiş olmasıdır.

Plan yapımındaki üçüncü sorun hedeflere nasıl ulaşılacağıdır. Bunun için de stratejilerin ortaya konması, operasyon planlarının hazırlanması, genel dengelerin kurulması gerekir. Burada iki konuya işaret etmek istiyorum. Birincisi, parlamentonun, tercihlere hedef seçimine katılabilmesi için, çeşitli alternatifleri tartışıp hükümete bir direktif vermesi gerekir: «Biz bu kaynak imkânlarına göre Türkiye için şu alternatifini seçiyoruz. Plan buna göre hazırlansın.» şeklinde... Bu da Beşinci Plan hazırlanırken hiç dikkat edilmemiş bir husustur. Parlamentonun plan hazırlanmasına katkısı olmadı. Plan hazır olarak getirildi, komisyon ve genel kurulda müzakeresi bir aya sığdırıldı. İkinci değinmek istediğim konu, genel dengeler ve model kavramı. Bugüne kadar Batılı anlamda matematiksel modellerle çalışma, yapılmıyorsa sadece Üçüncü Plan için yapıldı. Dördüncü Plan hazırlanırken, alternatifler dışardan gelen iktisatçıların da

AÇIK OTURUMA KATILANLAR: Yukarıdaki fotoğrafta, soldan sağa doğru; Dr. T. Güngör Uras (Aksigorta A.Ş. Yönetim Kurulu Başkanı), Prof. Dr. Asaf Savaş Akat, Dr. Öztin Akgüç (İ.Ü. İşletme Fakültesi Öğretim Üyesi) ve Gündüz Pamuk (PETKİM Eski Genel Müdürü); «Beşinci Beş Yıllık Kalkınma Planı'nın Ana Hatları, Stratejisi, Amaçları, Hedefleri ve Benimsediği Politikalar.» konusunun tartışıldığı toplantıda görülmüştür.

katıldığı panellerde tartışıldı. Bunun dışında Dünya Bankası'nın Türkiye için hazırladığı bir modelden söz edilmektedir. Hazırlanan planlarda genellikle genel dengelerin tahkiki ve aralarındaki tutarlılığın araştırılması pek yapılmıyor. Kısacası, desteksiz atış kısa bir süre için geçerli bir hal çaresi olabiliyor. Kaldı ki IMF'nin Özal Hükümeti'ne «Plan yapın.» şeklindeki tavsiyesi de, kanımca bu tür bir model kavramının sonucudur. IMF olsun, diğer uluslararası kuruluşlar olsun, bizim ekonomimizi bizden daha iyi bir şekilde izliyorlar. Burada serçe parmağınızı oynatırsanız ne olacağını onlar bizden çok daha iyi görüyorlar. Kanımca Özal'ın bu gidişinden ve aldığı çeşitli politika kararlarının sonucundan ädetâ endişeliler. Özal'a «Plan yapın.» demekle, «Sen bizim çok yakınımızsın, bizim ilkeleirimizi bizden daha cesur uyguluyorsun; ama halini pek iyi görmüyoruz, geleceğini gör ve kendine çeki düzen

ver.» demek istemişlerdir, gibi geliyor bana.

plan'da çevre şartları ve teknolojik gelişmeler göz önünde tutulmamış; beş yıllık bir dönem için projeksiyonlar yapılmıştır

Üçüncü değinmek istediğim konu da fiziki planlama... Türkiye'de kanımca en çok ihmal edilen konulardan biri de fiziki planlamadır. Planlar yapılıyor; fakat çeşitli sektörlerde üretim -kullanım dengesinin nasıl kurulacağı, hangi tesislerin kurulacağı, bunların kapasitelerinin ne olacağı belirlenmiyor; yer seçimi bile araştırılmıyor. Pazarlarla alakalı olarak bir işletmenin yaptığı araştırmayı devlet yapmıyor. Bu araştırmaların olmamasına rağmen devlet teşvikler veriyor.

Teşviki verdiği yörede veya sektörde fiziki planlama yapılmadığı olduğundan, teşviklerin nasıl işlediği belli değil. Fiziki planlamanın yapılması, hatta envanter şeklinde bütün yatırımların yerleri ile belirlenmesi ve elimizdeki paraya göre bunlar arasında seçim yapılarak öncelik verilecek yatırımların saptanması; kanımca çok faydalı bir yaklaşım olur. Süratle değiştiğim bu konular, planın metod açısından değerlendirme kısmını içeriyor. Plan metodolojisindeki eksikler ortada. Tekrarlamak gerekirse; çevre şartları, teknolojik gelişmeler dikkate alınmamış, uzağa bakış kesinlikle yapılmamış, 5 yıllık bir dönem için sadece projeksiyonlar yapılmış; meseleye 1990'ların planını değil de, sanki 1960'ların hatta 1930'ların planı yapılmış gibi yaklaşılmış. Yukarıda söylediğim faktörler hiçbir şekilde incelenmemiş. Hedefler, kanımca çevre şartları ile hiç de uyumlu değil. Dengelerin ne olduğu belli değil. Çünkü tutarlı bir model yok. Fiziki planlama yapılmadığı için de fazla bir gerçekçilik aramak mümkün değil. Teker teker her sektördeki rakamlar üzerinde görüş beyan etmeden evvel şunu araştırmak lazım: Bu Plan niçin yapılmış? Hangi faktörlerin etkisi altında veya kime yaranmak için yapılmış?

AKGÜÇ — Bu bir plan mı, yoksa iyimser bir projeksiyon mu? Bunu saptamak lazım.

PAMUK — Evet, işin bir de bu tarafı var. Planları eğer, ulaşmak istediğimiz hedeflere varabilmek için bugünden gerekli şartları oluşturmak, diye alırsanız; Beşinci Plan'da böyle bir davranışın zerrisi yok. «Beş yıl sonra ne olabilir?» diye çeşitli projeksiyonlar yapılmış ve belli bir makama âdeta hoş görülmeye çalışılmış. Bu açıdan ele alırsanız, kanımca bu bir ulusal plan değil. IMF'ye, «Ben sizin reçetenizle uyumlu bir ekonomik idare yapmaya çalışıyorum. Kre-

di kaynaklarımı açık tutmak için istediğiniz bütün ilkeleri uygulayacağım.» diyen bir plan bu. IMF'nin istediği şeyleri de; devletçilikten uzaklaşmak, özel sektörü ileri çıkarmak, ihracatı artırmak, fakirleşerek enflasyonla mücadele etmek diye alırsanız; bunların hepsi bu planın içerisinde mevcut. Dolayısıyla Beşinci Plan, belki kendi hedefleri açısından -biraz evvel söylediğim gibi IMF'ye hoş görünmek bakımından- fevkalâde tutarlı bir plan. Ama Türk ulusu açısından maalesef çok şanssız ve hiç de bize layık olmayan bir yaklaşımla hazırlanmış bir plan...

Plan'da yer alan çeşitli rakamlar üzerinde durulabilir. Bunlardan özellikle beni çok rahatsız eden bir iki tanesine değinmek istiyorum. Mesela enerji yatırımları... Enerji yatırımları ve ileriye dönük projeksiyonların artış hızı, evvelki dönemlerde yapılan yatırımların gerçekleşmesi ile çok yakından bağlantılıdır. Enerji yatırımlarını bir-iki senede gerçekleştiremezsiniz. Termik santral olursa, belki işi iki senede ortaya koyabilirsiniz. 1978-1983 dönemindeki yatırımların durumu ortada iken, ben, elektrik enerjisinde hedeflenen yıllık % 11 artışın tutturulabileceğine kesin olarak inanmıyorum. Çünkü Türkiye geçmiş dönemlerde yıllık % 12-13 artışları fevkalâde büyük fedakârlıklarla tutturabiliyordu enerjide. Bu yüzden şimdi % 11'lik hedefin gerçekleşmesini mümkün görmüyorum. Dolayısıyla enerji bakımından Türkiye'nin ilerde daha kötü durumlara düşeceği endişesini taşıyorum. İmalat sanayi hedefleri de IMF'nin bize uygun gördüğü modele uyumlu... Sanayi büyük ölçüde büyümemesi, buna mukabil altyapının tamamlanması öngörülmüyor. Böyle bir yaklaşım özel sektörün isteklerine de uygun düşüyor. Gerçekte özel sektörün istediği şudur: «Devlet altyapıları hazırlasın, temel girişimleri ucuz fiyatla bize versin.» Plan

aşağı yukarı bu istekleri yansıtıyor. Öngörülen imalat sanayi yatırım hedeflerine bakıldığında, doların değer artışı ve enflasyonu düşünürseniz; yatırımlarda negatif bir büyüme, hatta küçülmeye bile olduğu kanısındayım.

Değineceğim iki konu daha var. Bunların bir tanesi, Sayın Özal ve bu Plan'ı yapanlar hâlâ yüksek faizle özel sektörün yatırım yapamayacağına kabullenmiş değiller. Dolayısıyla özel sektöre ağırlık veren bir ilkenin nasıl çalışacağı belli değil. İkincisi, bunu siz de vurguluyordunuz Sayın Akgüç; her mevduat artışının yatırıma gitmediğini, yüksek faizin mevduatı artırmadığını, artırsa bile bunların yatırıma dönüşmediğini Sayın Özal'ın hâlâ kabul etmiş hali yok. Kaldı ki geçenlerde Şilli ile alakalı bir yazı okudum. Orada yüksek faizin tasarrufları artırmadığının anlaşılması olduğu ifade ediliyordu. İzin verirseniz, son olarak süratle bir de sosyal açıdan bazı şeyler söyleyeyim. Plan'da bölümüm açısından iyileştirme getirecek tek bir satıra dahil rastlamadım.

AKGÜÇ — Yalnız amaçlarda ifade edilmiş.

PAMUK — Bakın bu çok ilginç, çok iyi bir noktaya değindiniz. Plan'ın amaçlar bölümü bana bir basketbol antrenörünün hikâyesini hatırlatıyor. Amerika'da bir üniversitede çok meşhur eski bir oyuncu ile isim benzerliği olan bir adamı zorla sahaya çıkarmışlar. Adam; «Yanıyorsunuz, ben meşhur bir oyuncu değilim, onunla sadece isim benzerliğimiz var.» demişse de dinletememiş. Sonunda basketbol koçluğu onun da hoşuna gitmiş ve o meşhur üniversite takımının antrenörü olmuş. Ancak, basketbolün «B»sini bile bilmiyor. Fakat herkesin ne yaptığını görüyor. Oyuncuları toplarmış başına dermiş ki: «Nefesinizi iyi kullanacaksınız, şutlar çok isabetli olacak, sıkı markaj yap-

caksınız, past-break'ler olacak; bu maçı muhakkak almalıyız, haydi göreyim sizi.» Bu şekilde 2-3 yıl idare etmiş. Verdiği talimatın hiçbirinin aksini söylemek olanağı yok. Plan'ın da amaçlar bölümünde yazılanların bir tanesinin bile aksini söyleyemezsiniz. Plan'a göre Türkiye'nin en iyi bir şekilde kalkınması için herşey mükemmel şekilde yapılacaktır. Bir inşaallah, maşallah eksik sonunda.

İşsizliğe çare bulmak düşünülmesi, hatta bu konuda galiba negatif bir rakamla ifade edilecek bir durum var. Plan bir yerde diyor ki, «Yalnız yeni iş talebine eşit iş yaratılabilecek.» Plan açıkça itiraf ediyor ki, bu Plan döneminde işsiz sayısında bir azalma olmayacaktır. Düşünün, işsizliğin azalması hedef olarak bile alınmıyor. Eğitim, YÖK bütün bu sorunların hiçbirine değinilmemiş bile, tümü kulak ardı edilmiş. Toprak-tarım reformu çok güzel, parlak cümlelerle ifade edilmiş. Ama bu konuda ne yapılacak, nasıl yapılacak? Belli değil. Kanımca ileride kesin bir beslenme sorunu çıkacak Türkiye'de. Şehirleşme sorunları ile alakalı hemen hemen hiçbir şey yok. Kısacası Plan'ın sosyal yönü çok zayıf. Yalnız batılı bazı ülkelerin telkin ettiği şekilde bir büyüme öngörüsü var. Yıllık % 6,3 büyüme hızını gerçekleştirirse, Türkiye ileri gitmiş olacak. Acaba plan nedir? Kalkınma planı bir şirket planından ne açıdan farklıdır? Bunların da anlaşılması olduğu kamsında değilim. Bir ülkenin nüfusunun % 5'inin geliri % 60 büyüse, diğer kısımların geliri de % 2 artsa ve ülke ortalama % 6 büyüme hızını gerçekleştirirse, o kalkınmış mı sayılacak? Plan bu dengelessnessi kabul etmiş görünüyor. Sonuç olarak şunu söyleyebilirim: Birinci yılın sonunda, veya en fazla ikinci yıla girerken, bu Beş Yıllık Plan'ın rafa kaldırılacağını zannediyorum. Plan'ın rakamları tutarsız, varsayımları da belirsiz. XXI inci yüz-

yıla giriş planı denebilecek olan bu dokümanın, bu derecede zavallı bir yasak savma çalışması halinde olması çok yazık.

AKGÜÇ — Sayın Akat, sizin Beşinci Plan hakkındaki görüşlerinizi, değerlendirmelerinizi rica edebilir miyim?

planlamanın plan yazmak demek olmadığı henüz türkiye'de öğrenilememiştir ve hazırlanan plan 1960'lı yılların son derecede eskimiş metodolojisinin tekrar edilmesinden ibarettir

AKAT — Sayın Pamuk çok güzel anlattılar. Doğrusu, ben de aslında benzer şeyler söyleyeceğim. Görüşüm kadarı ile biz formalite ve törenleri seviyoruz. Böyle törenlere müthiş merakımız var. Beşinci Beş Yıllık Plan bir törendir. Adını koymak lazım. Edebi bir metin olarak görmek lazım bunu. Prof. Hansen'in meşhur bir lâfı vardır. «Planlama, plan yazmak değildir.» diyor. Türkiye'nin bunu, Birinci Beş Yıllık Plan kısmen hariç tutulursa, daha öğrenemediği kanısındayım. Birinci Plan dışında geri kalan bütün planlarımız plan yazmaktan ibarettir. Geçmiş planların tahminlerine, öngörülerine bakın; hepsi yanlış çıkmıştır. Yanılmalar dışında vahim hatalar yapıldığını da görmüşüzdür. Bir planda hedeflerden % 5, % 10 sapma olabilir, yanlış olabilir, ama % 100 yanlış olamaz. Plan bu denli yanlış olduğu zaman, bizim ciddi plan yapmadığımız anlaşılır. Bizde plan edebî bir olaydır. Demin Sayın Pamuk söyledi. Plan'ı

okuduğunuz zaman, metne karşı çıkmak mümkün değildir. Her şey yapılacaktır, memleketin bütün sorunları çözülecektir. Burada iktisat politikamızın temel sorunlarından birine de galiba geliyoruz. En ufak bir selektif olma, seçici olma eğilimimiz yok. Plan yaptığımız zaman da «şemsiye plan» yapıyoruz. Korumacılık yaptığımız zaman, şemsiye korumacılık yapıyoruz. Teşvik verdiğimiz zaman, şemsiye teşvik veriyoruz.

PAMUK — Herşeyi teşvik ederseniz, sonuçta hiçbir şeyi teşvik etmemiş oluyorsunuz.

AKAT — Beşinci Beş Yıllık Plan'ı edebî bir metin olarak görmek lazım. «Bu hükümet plan çıkardı diye planlı ekonomi mi uyguluyor?» sorusunu sorduğumuz zaman, zaten işin tutarsızlığı ortaya çıkıyor. Hükümet tekrar tekrar, «Planlı ekonomiye karşıyım.» diyor. Aynı zamanda da plan yapıyor. Olay açık ve seçik ortada. Bence hükümet piyasa ekonomisini de uygulamıyor, planlı ekonomiyi de uygulamıyor ve uygulamayacak da... Şu ana kadarki uygulamalarına baktığımız zaman, bu hükümetin, piyasa ekonomisine de planlı ekonomiye de karşı olduğunu açıkça görüyoruz. Kanımca ekonomi, bir ufak teknokrat grup tarafından keyfî bir şekilde yönetilmektedir. Buna rağmen Beşinci Plan yapılmış.

AKGÜÇ — Küçük bir teknokrat grup, ama bu teknokrat grubun arkasında güçler var. Büyük iş adamları, politikacı, bürokrat, teknokrat üçgeni.

AKAT — Nihai kararı alma durumunda olan ne bir plan ve dolaşısıyla iç tutarlılığı kurulmuş bir mekanizma var, ne de piyasa mekanizması var. Ben diyorum ki; keyfî, çıkarılara göre birtakım kararlarla ekonomi yönetilecek. Bu tür planların arkasında galiba şöyle bir düşünce ya-

tıyor: Biz kanun çıkartırsak, Türkiye yılda % 7 büyüyecektir diye, sanki Türkiye % 7 büyümüş gibi bir inancımız var. Bu şekilde Türkiye'nin yüzde kaç büyüyeceğini kanunla tespit ediyoruz. Kanunlara karşı gelinemeyeceğine göre, bu ekonomi de çıkartılan kanuna uyacak ve mecburen saptanan belli hızı tutturacak.

Bu genel çerçevede baktığımızda, ben şu soruyu tartışmaya getirmek istiyorum: Türkiye'nin bugün

Prof. Dr. Asaf Savaş AKAT

gerçekten böyle bir Beş Yıllık Plan'a ihtiyacı var mıydı? Hükümette planlamaya gerçekten inanmış kişiler olsaydı, bu kişiler, bu tipte bir Beş Yıllık Plan yaparlarmıydı? Ben bu soruya «hayır» cevabını veriyorum. Türkiye'nin böyle bir Beş Yıllık Plan'a bence ihtiyacı yok. Sayın Pamuk da söylediler. Bence bu Plan, 1960'lı yılların son derece eskimiş metodolojisinin aynen tekrar edilmesinden ibarettir. Plan, hatta metodoloji açısından Birinci Beş Yıllık Plan'dan da geri. En ufak bir yenilik yok. Oysa 1960 yılında değil, 1984 yılındayız. Dünya 1960'ların konjonktürünü ya-

şamıyor. 1980'lerin konjonktürü çok farklı. Dolayısıyla yeniliği olmayan eski şeyleri tekrarlayan bir plana bence gerçekten ihtiyaç yoktu. Mehmet Dülger'in «Yeni Gündem»de çıkan yazısı son derece önemli bir konuya dikkati çekiyor. Üstünde durmak lazım. Biz planlamadan ne anlıyoruz? Bunu açıklığa kavuşturmalıyız ve planlamanın toplumsal siyasi süreç içindeki yerini de artık yeniden gözden geçirmeliyiz. 1960'ların, bir küçük teknokrasinin hazırlayıp parlamentodan geçirip, hükümetten uygulanmasını beklediği planlama devri geçti. Şimdi doğrudan doğruya parlamentonun kontrolünde, siyasi tercihleri taşıyan bir planlama sürecine girmek lazım. Ama Beşinci Plan'da bu yönde en ufak bir eğilim yok.

PAMUK — Fransa'da plan hazırlanırken, parlamentodaki güçler de benzer çalışmaları yapıp orada karşı karşıya tokuşturuyorlardı. Sayın Dülger'in yazısından ben bunu anladım. Parlamentoda bu imkânlarla buraya gidilebilir ya da gidilemez tartışması yapılıyordu. Orada her iki taraf mecliste ne yaptığını biliyor, hükümet de ne yapacağını biliyor; planlamanın ne olması lazım geldiğini biliyorlar. Bizdeki gibi; «İşte bir plan hazırladık, bunu meclisten hızla geçirelim.» anlayışı yok.

AKAT — Bu çok önemli bir konu. Beşinci Plan'ın sadece ve sadece iktisat teknikleri açısından eskimiş olması değil, bütünü ile planlama kavramından uzak olması da büyük bir eksiklik. Planlama dediğimiz zaman, ne kastediliyor? Planlamaya katılım hangi düzeyde olacak? Hangi güçler hangi düzeyde katılacaklar? Bütün bunları yeniden gözden geçirmemiz gereken bir döneme geldik. Bu Plan'da böyle bir yaklaşım yok. Hükümetin nasıl olsa uygulama diye bir derdi olmadığı için, Sayın Pamuk'un söylediği gibi böyle göstermelik bir plan

hazırladı. Hükümet, bence kendinden önceki plan çalışmalarına benimsemiştiği sloganlara uygun bir şekil verecek, fazla yorulmadan böyle bir döküman hazırladı ve hızlı bir biçimde de meclisten geçirdi. Plan'da yer alan hedefler hayaldir. Yıllık ortalama % 6,29 büyüme hızının tutturulması mümkün değildir. İç tasarruflar şişirilmiştir. Dış kaynakların ne olacağı belli değildir. Nereden bakarsanız bakın, bu Plan doğru dürüst bir projeksiyon olma niteliğine dahi sahip bulunmamaktadır.

AKGÜÇ — İyimser bir projeksiyon kümesi olarak düşünülebilir mi?

AKAT — O bile değil. İyimserliğin de bir objektif nedeni vardır. İnsan iyimser olduğu zaman bir nedene dayanarak iyimser olur. Bu galiba «böyle olsa idi iyi olurdu» tipinde bir plan. Ama olmazsa ne olur? Öngörülme-yen gelişmeler olursa, yeni sorunlar çıkarsa, bunların sonuçları ne olur? Bunlarla ilgili Plan'da hiçbir şey yok. Plan yıllık ortalama % 6,29 büyüme hedefliyor. Acaba bunun gerçekleşme ihtimali nedir? Bunlar Plan'da tartışılmamış bile. Türkiye ekonomisinin önümüzdeki beş yılda ne hızla büyüyeceği hakkında biz bu Plan'dan hiçbir şey öğrenmiyoruz. Ben kendi hesabıma en ufak bir fikir sahibi olmadım. Plan'a bakmadan evvel Türkiye ekonomisi hakkında önümüzdeki beş yıllık tahminlerimle Plan'ı okuduktan sonraki tahminlerim arasında hiçbir fark yok. Plan'dan hiçbir şey öğrenemedim. Türkiye ekonomisinin gelecek 5 yılı hakkında.

PAMUK — Öğrencilik yıllarımızda laboratuvar testlerinden sonucu çıkarmaz, sonucu bilir ona göre test yapardık. Beşinci Plan da böyle bir zihniyetle hazırlanmış gibi geliyor bana. Yılda ortalama % 6,3 büyüme olabilmesi için her yıla ait rakamların ne olması gerektiğini hesaplamışlar, buna göre rakamları doldurmuşlar.

planlama dediğimiz kavramın makro politikalarla bütünleştirilmesi, ayrıca gelecekteki gidişi çok iyi görmemizi sağlayacak tahmin modellerinin geliştirilmesi gerekir

AKAT — Ben yine Sayın Pamuk'un değindiği hususlardan devam edeceğim. Aslında Sayın Pamuk'la benzer şeyleri söylüyoruz. Türkiye planlamasının, iktisatçı gözüyle baktığımızda en büyük sorunu, planlama dediğimiz kavramın şu veya bu şekilde makro politikalarla bütünleştirilmesi. Bu Plan'da makro politikalar tümüyle hükümete bırakılmış durumda. Bakın Plan'a, döviz kuruyla ilgili, faizlerle ilgili somut hiçbir şey göremezsiniz. Bütçe açıklarıyla da ilgili bir şey bulamazsınız. Kamu kesimi finansman açığı hakkında bir şey bulamazsınız. Şimdi bunlar olmadıktan sonra siz plan adı altında bir şeyler yazmışsınız veya yazmamışsınız, ne önemi var?

Bana öyle geliyor ki, Türkiye'de bu aşamada esas sorun, makro politikalar arasındaki tutarlılığı sağlayacak ve ekonominin önümüzdeki dönemde makro düzeyde seyrini çok iyi görmemize olanak verecek bir dizi modellerin geliştirilmesiydi. Dünya Bankası'nca geliştirilen modeller. Bilge Okay'ın İktisat Fakültesi'nde doktora tezi olarak sunduğu Taylor tipi model gibi. Planlama'nın elinde en ufak bir tutarlılık sağlama olanağı, en ufak bir matematik model, en ufak bir tahmin modeli bulunduğunu sanmıyorum. Fahrettin Yağcı'nın Türkiye Sınai Kalkınma Bankası için yaptığı tipte bir kısa vadeli ekonomik modelin olduğunu dahi san-

miyorum. Ben bir ara bu soruyu Başbakan'ın özel danışmanı Sayın Adnan Kahveci'ye sormuştum. «Bilgisayara bir şeyler vermeye çalışıyoruz, ama şimdilik elle tutulur bir şey yok» demişti. Bu olay üzerinden uzun zaman da geçmedi. Bu arada bazı hazırlıklar yapıldıysa bilmiyorum. Bu tür modeller öyle devasa şeyler de değil aslında; fakat bunlar dahi yapılmıyor. Onun yerine birtakım detaylarla uğraşılıyor. Dış dünyada en ufak bir şokun, dış şartlarda en ufak bir beklenmeyen değişikliğin, doların yükselmesinin, ekonomimize nasıl yansıtacağı ve Plan'ı uygulayabilmek için bunların hangi politikalarla aşılabileceğine ilişkin bir fikrimiz yok.

PAMUK — Bir saplama yapabilir miyim? Söylediğiniz konuda Tinbergen'in 1973 ya da 1974'de yayımlanmış bir kitabı var: Central Planning... Tinbergen bu kitabında, Hollanda gibi düzenli, bilgi akışı sağlıklı küçük bir ülkede dahi plan modelinin onbeş yıl uygulamadan sonra katsayılar bakımından son yıllarda yerine oturmakta olduğunu yazıyordu. Tinbergen Türkiye'de planlamayı kuran adam. Türkiye plan modeli oluşturmaya 1960'lı yıllarda başladı, şimdi biz olumlu bir noktaya varabiliyoruz. Bugün planlamadan sorumlu olanların, modelden ve planlamada bilgisayar kullanımından kaçır halleri var. Tutarlı bir model oluşturacakları konusunda ümidim yok.

AKAT — Evet ama bu sorunun çözümü için makro politikalar tutarlılık modelleri, makro politikalar tahmin modelleri, makro politikalar simülasyon modelleri kümesi olması lazım elimizde. Bütün bunların içinde; dış dünyadan ya da kendi içinden gelebilecek şokların, beklenmedik olayların ekonomiyi nasıl etkileyeceği; bunlara karşı hangi önlemlerin alınması ve hangi politikaların izlenmesi gerektiği yer alacak. Dola-

rın yükselmesi, petrol fiyatlarının artması, uluslararası finans pazarlarının daralması, korumacılık eğilimlerinin güçlenmesi, ekonomiyi nasıl etkiler? Plan'da sanki dış konjonktür yokmuş gibi davranılmış, bunlara yer verilmemiş. 1960'lar için bu tutum normaldi. Türkiye zaten kapalı, otarşik bir ekonomi tablosu çiziyordu. İhraç yapmak gibi bir sorunu yoktu. Ama şimdi böyle değil. 1980'lerin ikinci yarısında koşullar çok farklı... Plan bu değişikliği dikkate almamış; bu, diğerlerinin yanında önemli bir eksiklikler.

ekonomik karar birimlerinin geleceği görebilmeleri için; ekonomisi kriz içinde bulunan türkiye'nin böyle bir plan'a değil, ciddi bir bunalım yönetimi programına ihtiyacı vardır

Türkiye'nin şu andaki sorunu, böyle 1960'lı yıllarda yapıldığı gibi düzgün işleyen bir ekonomi için beş yıllık projeksiyonlar yapmak değil, bir «kriz yönetimi»dir. Türkiye ekonomisi büyük bir krizin içindedir ve bu krizden çıktığına dair en ufak bir işaret yoktur. Tam tersine nereden bakarsanız bakın krizin derinleştiğine dair çok ciddi işaretler vardır. Yatırımlar açısından bakın, iç tasarruflar açısından bakın. İstihdam açısından bakın, gelir bölüşümü açısından bakın... Bütün bunları daha önce de tartışmıştık. Bir kez daha vurgulayayım: Krizin derinleştiğine dair ciddi işaretler vardır. Böyle olunca, normal düzgün işleyen bir ekonomi,

bunalım içinde olmayan bir ekonomi, beş yıllık plan tipinde bir planlamayla bir yere gidemez. Yapacağımız şey bir «bunalım yönetimi»dir. Yapılması gereken, 3 yıllık veya 5 yıllık bir bunalım yönetimi programını ortaya koymaktır. Bunalım yönetiminin nasıl yapılacağına, müdahalelerin nerelere olacağına ve ne zaman yapılacağına bilinmesi, bildirilmesi lazımdır.

Türk ekonomisinin geçtiğimiz 9 ay içinde en önemli sorunlarından biri de beklentilerdeki istikrarsızlıklar. İnsanlar yarınlarını dahi göremiyorlar. Sanayici bir mal üretimine geçse, yarın gümrüğü sıfır da olabilir veyahut % 500'e de çıkabilir. Bilinmiyor bunlar. Artık iktisadi karar birimlerine önümüzdeki beş yılda neler olacağını anlatmak lazım. Çünkü bu insanlar 5 yıl, 4 yıl, 3 yıl sonra devreye girecek, sonuçlarını almaya başlayacak olan kararları bugünden alacaklardır. Bunun için geleceği görmeleri gerekir. Bu da böyle bir Plan'la değil, çok ciddi bir bunalım yönetimi programıyla sağlanabilir. Hazırlanacak böyle bir bunalım yönetimi programı 3 yıllık olabilir. Şurası açık ki, kriz yönetimi planı biçiminde bir plana ihtiyacımız var; bunu beklemek de bizim hakkımız. İyi bir makro politikaları planlaması yapıp, bu makro politikaların sonuçlarını gösterecek modeller zinciri geliştirdikten, bir bunalım yönetimi kurduktan sonra, ancak ana sektörler itibarıyla fiziki planlamaya gidilebilir. Bunlar birbiriyle çelişen değil, birbirini tamamlayan çok düzeyli bir planlama süreci verir bize. Bütün bunları yaptığımız zaman hakikaten bir şey yapmış oluruz. İktisadi karar birimleri - bunlar KİT yöneticileri olabilir, özel teşebbüs yöneticileri olabilir, sıradan tasarruflu vatandaş da olabilir- açıklamaya çalıştığım tipte bir planı ele aldıkları zaman, bundan bir sonuç çıkartabilirler. Türk ekonomi-

sinde önümüzdeki 4-5 yılda şunlar olacak, ekonomi şu yöne doğru gidiyor, hükümet şu faaliyetleri destekleyecek, şunlara karşı çıkacak şeklinde sonuçlara varabilirler.

Bu Plan'ın iktisadi karar birimlerini, yöneticileri etkileyecek, onlara yol gösterecek bir yönü de yok. Bu Plan'ı okuyan bir insan, aldığı kararlarda bu Plan'dan hiç etkilenmeyecek. Dediğim gibi beni hiç etkilemedi. Benim Türkiye ekonomisi hakkında beklentilerimi bu Plan değiştirmedim. Plan'dan yeni bir şey öğrenmedim; Türk ekonomisinin gelecek beş yılda nasıl seyredeceğine dair. Demek ki bu Plan iktisadi karar birimlerine de hiçbir şey öğretmeyecek. Onlar da bu Plan'dan yararlanarak, iktisadi kararlarını daha akılcı bir temele oturtmak olanağına sahip olamayacaklar. Bugünkü Plan'ın neden plan olmadığını daha iyi anlatmak için alternatifini getirmek lazım. Eğer; iyi bir makro politika modeli zinciri, iyi bir bunalım yönetimi ve artı anahtar sektörleri için ciddi fiziki planlama; bu üç ayrı düzeyi eşanlı bir araya getiren birşey yapılabilse idi, bu bence plan olurdu. Ama bu haliyle Beşinci Plan gerçekten edebi bir metindir. Yararlı tek yönü ise istatistik bölümleri.

AKGÜÇ — Sayın Uras, Beşinci Plan'a ilişkin sizin değerlendirmelerinizi de rica edeceğim.

◆ Herkese karşı iyi davran, çok az insanla yakınlık kur, güven bağlayacağın insanları da iyi dene.

Washington

◆ Başkalarının bize önem vermesini istiyorsak, kendimize önem vermeliyiz.

Victor Pauchet

türkiye'nin bu kısır döngüden çıkmasını sağlayacak, özel şartlara göre hazırlanmış bir atılım planına; ayrıca uzun vadeli hedefleri belirleyecek bir perspektif plana ihtiyacı vardır

URAS — Önce şunları saptayalım: Bugün Türkiye'nin bir plana ihtiyacı vardır. Aslında Türkiye'nin 1980'den beri ciddi bir plana ihtiyacı var. Türkiye özel bir planlama yapmada geç kalmıştır. Türkiye 12 Eylül hareketinden sonra bu özel planlamayı yapıp, Sayın Akat'ın belirttiği kriz yönetimine geçebilirdi. Ben ona «atılım planı» diyorum. Türkiye'nin 1980'in başlarında bir atılım planı yapması lazımdı. Ben 1980 yılının ilk aylarında böyle bir atılım planının esaslarını hazırlamıştım. Fakat bu çalışma o zaman iş başında olanlar tarafından tartışıldı ve bugün hükümet olan çevreler de dahil, hiçbir şekilde tasvip görmedi. Türkiye'nin 1980'den bugüne kadar geçen süre içindeki başarısızlıkları, bu kısır döngüden plansız çıkamayacağını göstermiştir. Önümüzdeki Beşinci Beş Yıllık Kalkınma Planı bir formalitenin yerine getirilmesidir. Bunu gerçek bir plan olarak hakikaten kabul etmeye imkân yoktur. Ayrıca şunu da kabul etmek lazımdır ki, bu formalite ile önümüzdeki beş seneyi de geçirmek imkânsızdır. Önümüzdeki beş sene içinde bir planlama tecrübesi yeniden yapılacaktır. Gönül ister ki, bu planlama tecrübesi zaman geçirilmeden, gecikilmeden yapılsın ve eski hatalar tekrarlanmasın. Bir formalite planı değil, gerçek bir atılım planı hazırlansın. Adına ister atılım planı

yahutta kriz planı diyelim, hepinizin görüşü bir noktada birleşiyor: Türkiye'nin bu kısır döngüden çıkmasını sağlayacak özel şartlara göre hazırlanmış bir plana ihtiyacı var. Yalnız şunu da tekrarlamakta yarar var: Kısa vadeli bir planla da bu krizi atlattmaya imkân yok. Herhalde uzun vadeli bir perspektif plan stratejisini de bu arada düşünmek lazımdır. Böyle bir perspektif plan stratejisini düşünmezseniz, üç veya beş yıllık atılım veya kriz planınız yine de havada kalabilir.

AKGÜÇ — Zaten bir perspektif planın olması doğal değil mi?

URAS — Perspektif plan uzun vadeli hedefleri belirleyecek; kısa veya uzun olması önemli değil. Fakat bize şunu göstermesi gerekir: Türkiye 15

Dr. T. Güngör URAS

yıl sonra bir tarım ekonomisi mi, yoksa bir sanayi ekonomisi mi olacak? Sanayi ekonomisi olacaksak hangi sektörlerle öncelik vereceğiz? Hangi teknolojiye ağırlık vereceğiz? Sayın Pamuk bir ölçüde bu konulara değindiler. Biz hâlâ 1960'ların edebî

planını 1980'lerin ortasında yazarken, dünya üç yeni nosyon üzerine gidiyor. Bir tanesi «High-tech». Türkiye'de «High-tech» dediğim zaman, herkes «Ne diyor?» diye yüzüne bakıyor. «Genetik» ondan sonra da «Robot». Dünya, sanayide yeni bir devrim yapıyor. Eskiden bir ülkenin şu kadar ton buğday üretmesi, çimento fabrikalarının olması, şu kadar ton demir-çelik üretmesi kalkınma göstergesi sayılıyordu. Artık ne kadar çimento üretsen de, ne kadar buğday üretsen de, ne kadar hayvan varlığı olsa da, eğer «High-tech»in yoksa, bu üretimin hiçbir şey ifade etmiyor. Biz hâlâ Cengiz Han'ın Bisikleti hikâyesinde olduğu gibi, bisikletle uçakta gidenleri takip etme yarışındayız. Şimdi burada önemli bir nokta var. Bu Plan formalite planı. «Plan olsun da isterse böyle hazırlanmış olsun.» diyebilir miyiz? Böyle bir planın hiçbir şekilde zararı olmaz mı? Böyle bir plan mevcut yapıyı tahrip etmez mi? Benim burada endişelerim var.

Efendim, Türkiye'de planlarda, programlarda ve bütçelerdeki abartılmış büyüklükler hatalı uygulamalara çanak tutmaktadır. Nasıl zararlı olmaktadır? Misal vereyim. Yıllık bütçe hazırlıyorsunuz, yahut yıllık program tahmini yapıyorsunuz. Gelirinizi abartarak ortaya koyuyorsunuz. Sonra o abartılmış gelirin dağılımını yapıyorsunuz. Dağılımında ikinci derece önceliği olan, örneğin cari harcamaları tam olarak yapıyorsunuz; ama sonunda gelir tahmininiz doğru olmadığı için, yatırım harcamalarını kesmek zorunda kalıyorsunuz. Bu çok tehlikeli bir gelişmedir. Bu Plan'da da bu tip hataların olabileceğinden şüphelerim var. İkincisi, bu kalkınma hızı % 6,3; tartışmalarda da belirdiği gibi çok tehlikeli bazı saptırmalara neden olabilir. Dikkatinizi çekerim, geçtiğimiz günlerde Devlet İstatistik Enstitüsü 1984 yılı için % 5,7 gibi bir büyüme hızı tahmini yaptı.

Bırakınız çok iyi iktisatçı olmayı, bu işin tekniğini bilmeyi; aklıselim sahibi olanların vicdanına hitap etmek lazım. Eğer bir ülkede ekonomi krizde ise; yatırımlar durmuş, işsizlik artmış, iflaslar başlamış, faiz oranları % 60'lara yükselmiş ise; devlet zorla 20 milyar lira bulabilmek için bu kadar zorlanıyorsa ve o ülkede bütün bu şartlara rağmen eğer % 5,7 kalkınma hızı gerçekleşiyorsa; o zaman şunu sormak lazım: Biz niye plan yapıyoruz? Bırakalım ekonomimiz hep böyle bunalım içinde olsun ve biz hep % 6 ile kalkınalım. Hatta durumu biraz daha kötüleştiririm, o zaman büyüme hızı herhalde % 7 olur.

PAMUK — Sayın Uras, ben Sayın Kurdaş'ın söylediği bir sözü daima hatırlarım: Türkiye'de büyük kalkınma hızları, enflasyonun en büyük olduğu yıllarda olmuştur.

URAS — Tabii deflâtörün hesabı... Bu seneki deflâtörün ne olduğu önemli. Deflâtörde ufak oynamalarla kalkınma hızını % 9'a çıkartmak dahi mümkün. Efendim, ben bu planı bir yana bıraktım. Acaba yakın zamanda hazırlanacağını ümit ettiğim atılım planında neler olmalıdır? Bu çok önemli. Fiziki dengelere, fiziki büyüklüklere büyük ağırlık verilmesi gerektiğine çok inanıyorum. Çünkü Türk halkı da Türk müteşebbisi de beirsizlikten kurtarılmalı. Ve plan Türkiye'yi belli bir yöne itmeli. Nedir belli konularda Türkiye'yi belli yönlere itmek? Gerçekte bunlar yapılmamış şeyler değil ki... Örneğin Sayın Özal'ın DPT Müsteşarı olduğu 60'lı yılların sonlarında iplik fabrikalarında 120 bin iğlik bir asgari kapasite hedefi tespit edilmiş ve Türkiye'nin bugün ihracata dönük iplik kapasitesi böyle meydana getirilmişti. Niçin demiyoruz ki; «Önümüzdeki dönemde biz iplik konusunda ihtisaslaşmak istiyoruz. Bunun için iplik kapasitesi-

ni asgari 300 bin işte tutacağız.» Niçin demiyoruz ki; «Önümüzdeki dönemde sadece pamuk ipliğine dayalı konfeksiyon sanayiini geliştirmeyi düşünüyoruz.» «Tarım sektöründe her şeyi geliştireceğiz.» yerine niçin «Süt hayvancılığını ya da et hayvancılığını geliştireceğiz.» demiyoruz? Sayın Akgüç, dikkatinizi çekerim. Bu pembe planı yani Beşinci Plan'ı açınız. Pembe planda her konuda üretim artışı öngörülüyor. Elektronik sanayiini de geliştireceğiz. Cıvciv de çıkaracağız. Uçak da yapacağız. Şimdi, bir ülke aynı anda tüm üretim dallarında ihtisaslaşamaz. Biz ya cıvcivde ihtisaslaşacağız, ya uçak üretiminde ihtisaslaşacağız. Planın bir görevi de öncelikleri belirlemektir. Eğer ileri teknoloji kullanan High-tech sanayileşmeye gidiyorsak, sanayileşmeyi babadan kalma eldeki hazır makinayla da götüremeyiz. Bazı alanlarda, mesela elektronikte rekabet gücümüzün olabılması için ileri teknoloji kullanmamız zorunlu; bunları da düşünmemiz lazım.

Efendim, bir de bu planlardaki hataların yatırımların maliyetini nasıl etkilediği önemli. Çok ilginç rakamlar elime geçti. 1984 yılının 6 ncı ayında TEK revizyon istiyor, yılbaşında programa giren projelerle ilgili olarak. Örneğin Afşin-Elbistan Termik Santrali'nin 6 A ünitesi. Başlama tarihi 1972, bitiş tarihi 1985. Dikkatinizi çekerim, bunlar ne zaman söylenmiş, bu yılın başında. Yani 1984 Yılı Programı hazırlanırken 6 ncı ayda TEK müracaat ediyor; programın revizyonunu istiyor. Bitiş tarihini 1985'den 1987'ye it ve proje maliyetini de % 28 artır, diyor. 1984 ödeneğinin değil, proje maliyetinin artırılmasını istiyor. 6 ay önce yapılan tahminlere göre, proje termininde ve maliyetinde yapılan değişme korkunç... Kısa sürede bu boyutta tahmin hataları yapılabiliyor. Bu hataların, gecikmelerin proje maliyetlerinde doğurdu-

ğu artış da 100 milyar liraları buluyor. Bunlar çok ilginç gelişmelerdir.

Demek ki Türkiye'de plan yaparken, program yaparken bir de büyüklüklerde sapmaya hâkim olmak lazım. Eğer büyüklüklere hâkim olmazsak, o zaman kaldıramayacağımız yüklerin altına girmiş oluruz. Zaten bugün gerçekçi olarak düşünmek lazım. Siz ne kadar atılım planı yaparsanız yapın, Türkiye önümüzdeki dönem için çok büyük projelere angaje olmuştur. Türkiye acaba önümüzdeki orta dönemde bir tane Atatürk Barajı, iki tane atom santrali ve bir tane uçak projesini kaldırabilecek bir ülke midir? Bütün bunları yaptıktan sonra da, çocuklarını okutup işsizlerine iş bulabilecek bir ekonomi midir? Bunların dikkatle üzerine eğilmek lazım. Bunun dışında bir de, kamuoyuna intikal etmeyen çok büyük kamu satın almaları nedeniyle kamunun kaynaklarında bağlanmalar mevcuttur. Elektrikli lokomotif alımları, yarı askeri yarı sivil haberleşme ile ilgili bağlantılar, uçak alımları... Bunların faturaları önümüzdeki yılların gelirlerini hep ipotek altına sokmaktadır.

planlamadan bir fayda umuyor ve ülkemizi buna göre yönlendirmek istiyorsak, öncelikle planlamanın yapılışı ile ilgili bir temel kanun getirilmelidir

AKGÜÇ — Çok teşekkür ederim. İlk turda plan hakkında eleştiriler ileri sürüldü. İkinci turda nelerin yapılması gerektiğini tartışalım. Gerçi eleştiriler sırasında neler yapılması gerektiği de ortaya çıktı. Ama bu ko-

nuda ilave görüşler olabilir. Buyrun Sayın Pamuk.

PAMUK — Sayın Akgüç, bundan yaklaşık 6 yıl kadar önce Dördüncü Beş Yıllık Plan'la alakalı bir panelde katılmışım. Sayın Prof. Dr. Gülten Kazgan'ın, DPT'den Sayın Tunç Ta-yanç'ın ve benim katıldığım bu paneli Sayın Ali Gevgilili yönetmişti. Panele katılanların görüşleri Milliyet Gazetesi'nde 25 Haziran 1978'de yayınlanmıştı. Biraz evvel söylediklerimin % 80'ini o panelde de söylemişim. Plan yapımı ile alakalı olarak, fiziksel planlama, geriye bakış, perspektif planlar... Türkiye'de plan yapım tekniğinin yetersizliğinin doğurduğu tahmin hataları, kaynak sorununun çözülmemiş olması ve kaynak eksikliği dolayısıyla planlar kısa sürede rafa kaldırılıyor.

Biraz evvelki eleştirilerden de ortaya çıkıyor ki, biz hakikaten planı bir merasim olarak yapıyoruz. Eğer bu işi merasim için yapıyorsak, bu yapılmış ve iş bitmiştir. Ama planlamadan bir fayda umut ediyorsak ve planla ülkeyi yönlendirmek çabası içine girmiş isek, planlamanın yapılması ile alakalı belki de bir temel kanun getirilmeli. Planın hazırlık döneminde bilgi alışverişi sağlanmalı, herkes dağıtıcısındaki ortaya dökmeli ve mikro açıdan geçerli ilişkiler, geçerli rakamlar saptanmalı. Çünkü makro açıdan geçerli bir şey söyleyebilmek için mikro açıdan münasebetleri çok iyi bilmek lazım. Bu konuda ben o kadar doluyum ki, her şey İstanbul düşüncesi ile Ankara bakış açısı arasındaki farka irca etmeye başladım. Ankara bürokrasisinin konulara bir bakış tarzı var. Ayakları yere değmeden; kaynak, para, fiziki planlama, mikro açıdan ilişkileri bilmeden; bazı şeyleri çok rahat yazabiliyorlar. Bir iki parasal ve mali tedbirle ülkenin rahatça yönetilebileceği kanısındalar. Ankara'nın bu bakış açısını Sayın Akat merasim diye ni-

telediler. «Merasim yerinde olsun da, geri kalanına boşver.» düşüncesi hakim. Planlamada da «İşin sonunda 300 - 500 sayfalık bir döküman meydana getir de geri kalanına karışma.» yaklaşımı var. İşte bu zihniyetle yaklaşırsa, bu işin çözümü yoktur. Türkiye eğer bu şekilde planlar yaparsa, merasim yerine getirilmiş olur; fakat hiçbir yere de varılamaz.

Tekrar «Ne yapılabilir?»e dönersek; bence böyle bir dönemde, bunalım yönetiminde, ana sektörler fiziki planlama ve kaynak planı dahil çok ince detaya kadar inen planlar yapıp, bunların finansman çözümüne girmek lazım. Bunlar yapılırsa, belki bir yere varılabilir. Bir de şunu belirtmek lazım. Türkiye'de bazı doğrular a-politik olarak nitelendiriliyor. A-politik; bir parti tarafından, bir hükümet yetkilisi tarafından söylenmemesi lazım gelen gerçeklermiş.

türkiye'nin temel sorunlarının başında modern sevk ve idare gelmektedir; bu alandaki eksikliğimizi tamamlarsak, planlamayı daha iyi yapabiliriz

Türkiye'de konut sorununun çözümünü ele alalım. İnsan neye inanacağına şaşırıyor. Parklarda yahut dağlarda, mağaralarda yatan insan yok. Buna mukabil resmi istatistiklere göre 1 milyon 700 bin konut açığımız var. Bunu bir kere tam yerine oturtmak lazım. Konut açığının, resmi istatistiklere girenle girmeyenler arasındaki farkı belirleyecek şekilde ortaya konması lazım. Ortada resmen 1 milyon 700 bin konut gözüktüyor.

ama resmi istatistiklere girmeyen konutlarda oturan ve yaşamını sürdüren insanların da sarfettikleri paralar var. Konut sorunu benim kanımda bir finansman sorunu değil, bir organizasyon sorunudur. Ankara'nın % 72'si gecekondularda oturuyorsa, demek ki Ankara'ya gelen bu insanlar konut için, gecekonduyu için gerekli finansmanı bulmuşlar. Sadece konunun akıl yönü, teknoloji yönü, hükümet yönü yüz kıvartıcı bir şekilde ortada duruyor. Dağınık gecekondular semtlerine altyapı götürmek, maliyeti daha da artırıyor. İyi bir planlama ve organizasyonla, belki % 50 daha ucuza, gecekondular yerine sosyal konutlar yapılmak suretiyle, barınak sorunu hem daha sağlıklı hem daha ekonomik olarak çözülebilirdi. Gecekonduyu yapıma kaynak bulunabildiğine göre, demek ki burada bir finansman sorunu yok. Birçok konuda gerçekçi çözümler bulamadığımız sürece, kendimizi aldatığımız sürece, bu sorunlar hep böyle devam edip gidecektir. Biz de bunun lafını yapacağız, konuşacağız. Çeşitli ekonomik ve sosyal konularda, seminerlerde, panellerde, açık oturumlarda konuşuyoruz. Konut sorununu altı sene evvel de söyledim. Kime söylemek lazım gelirse söyledim. Fakat hiç kimse bununla ciddi şekilde meşgul değil. 100 bin tane konut inşa etmek için ne yapmak lazım? Bununla alakadar olan hiçbir kimse görmedim. Bırakın 100 bini 50 bini, bırakın 50 bini 10 bini; konut yapmak için ne lazım? Neler yapabiliriz? Böyle bir plan peşinden koşan yok. Herkes bu işin merasimi ile uğraşiyor.

◆ Söylediklerini kabul edemem; ama söyleme hakkını ölünceye kadar desteklerin.

Voltaire

Benim Türk siyasi hayatında edindiğim tecrübe, yaptığım gözlem şu oldu. Türkiye'de eğer politikayı ikiye bölerseniz; bir seçimlere kadar bir de seçimlerden sonra olmak üzere; şunu görürsünüz: Her kademedeki partilerinin belki % 99,9'u seçimlere kadar olan işlerle uğraşıyorlar; seçimlerden sonra yapılacak işlerle uğraşan, planlayan hemen hemen hiç kimse yok. İktidara geldikten bir süre sonra işler bürokratik kadrolara bırakılıyor. O zaman partiler arasındaki farklar da ortadan kalkıyor, istenen sonuçlara da varılmıyor. «Kısacası ne yapılabilir?» diye sordunuz, Sayın AKGÜÇ. Bana öyle geliyor ki Türkiye'nin temel sorunlarının başında sevk ve idare geliyor. Sevk ve idaredeki büyük eksikliğimizi tamamlamak lazım. Ben buna kadro veya eleman demiyorum. Çünkü bizde yeterli eleman olduğu kanısındayım. Modern sevk ve idarenin üç önemli fonksiyonu planlama, icra, kontrol. Bu üçlüyü esas alan bir düşünce tarzına doğru yönelmiş bir idareci türü nasıl yetiştirilir? Bence eğitimde de artık buna inmek lazım. Ancak ondan sonra biz bu planlamayı daha iyi yapabiliriz. Herhangi bir uygulamayı daha iyi yönlendirebiliriz. Ve hatta şöyle diyeyim. İsterse iktidara serbest piyasa ekonomisi uygulayan bir parti gelsin, iyi yöneticileri iş başına getirebiliyorsa, bugünkünden çok daha iyi, çok daha başarılı sonuçlar alabilir.

AKGÜÇ — Ben doğru veya yanlış şöyle düşünüyorum: Kişiler her ne kadar topluma yararlı işler yapmak için iktidara geldiklerini ifade ediyorlarsa da, sonuçta belli kişilere, gruplara veya kendilerine hizmet ediyorlar ve dolayısıyla toplumun yararı, ekonominin genel yararı ikinci planlara itiliyor. O bakımdan, başta galiba bu anlayışı değiştirmek lazım. Buyurun Sayın Uras.

devlet planlama teşkilatı yeniden kurulmalı, bir atılım planı hazırlatılmalı, bu plan içinde öncelikli sektörler ayrıntılı olarak belirtilmelidir

URAS — «Ne yapılmalı?» diye soruyorsunuz? Kısaca söyleyeyim. Yapılacak şey Devlet Planlama Teşkilatı'nı yeniden kurmaktır. Türkiye'de 1960'larda Devlet Planlama Teşkilatı'nda planlama konusunda deneyimi, fazla bilgisi olmayan bir kadro teşkil edilmişti. Bu kadro eğitimden geçirilmiş ve tecrübe sahibi olmuştu. Ancak bir süre sonra bu profesyonel kadro, tamamen devlet bürokrasisindeki diğer kadrolara benzedi. Daha açık bir deyişle Devlet Planlama Teşkilatı, devlet dairesi haline dönüştü. Bugün artık o teknik kadro planlamadan tamamen kopmuş, yerine bürokratik bir kadro gelmiştir. Bürokratik kadrolarla olmaz bu iş. Planlama büyük ölçüde bilgi işidir. Bugünün Türkiye'si 1960'lardan çok değişiktir. Planlama Teşkilatı'nda olmayan bilgi birikimi, üniversitelerimizde, üniversite dışındaki birtakım profesyonellerde mevcuttur. Bunları göreve çağırarak, önümüzdeki dönem için bir atılım planının hazırlanması mümkün.

Bu atılım planı içinde, Sayın Pamuk'un belirttiği gibi, öncelikli sektörler ayrıntılı olarak belirtilmeli, devletin ve özel sektörün yapacaklarını açık açık belirten çok detaylı fiziki planlar hazırlanmalıdır. Nedir bunlar? Örneğin tekstil sektöründe beş yıl içinde şu hedefe ulaşacağız. Ulaşılacak bu hedefte devletin rolü şu olacaktır. Devlet fabrikaları şunları üre-

tecektir. Devlet fabrikalarında üretimin iyi ve kaliteli olması için fabrikalar şu şekilde modernize edilecektir. Özel sektör olarak da şu kadar üretim kapasitesine ulaşılabilecektir. Bu kapasiteye ulaşmak için özel sektöre şu teşvikler verilecektir. Ve beş yıl sonunda da şu fiziki hedeflere mutlaka erişilecektir. Aynı şekilde diğer konularda da benzer fiziki planlar hazırlanmalıdır. Türkiye, hangi konuları teşvik etmeyecekse, onların da planlarda açıklıkla belirtilmesi lazımdır. «Türkiye hiçbir şekilde şu alana girmeyecektir. Türkiye bu alandaki faaliyetlerini mevcut kapasiteler ile dolduracaktır.» gibi... Bunların da açıklıkla ortaya konulması lazımdır.

AKGÜÇ — Sayın Akat, Prof. Hansen'den alıntı yaptı. Hansen 1960'larda yazdığı planlama kitabında; «Bir plan ancak yatırım projeleri ile uygulamaya konulabilir. Belli bir proje demeti ile desteklenmeyen plan kâğıt üzerinde kalmaya mahkumdur.» diyor. Uygulama ancak projelerle olabilir. O nedenle Beşinci Plan'a, Sayın Uras'ın deyimi ile «pembe projeksiyonlar kümesi» diye bakabiliriz. Belirli projelerle desteklenmeyen plan uygulama alanına geçemez. Evet Sayın Akat.

yirmi yıldır planlanan bir ekonominin bunalım içine düşmemesi gerekirdi; girdiğine göre, ya gerçek planlama yapılmamış, ya kötü planlama yapılmış, ya da uygulama hatalı ve eksik olmuştur

AKAT — Ben de bir-iki şey söylemek istiyorum. Bütün planlama kav-

rainımızla ilgili, önemsedığım bir şey. O da şu: Türkiye uygulamasına baktığımız zaman, başarısız bir planlama dönemi ortaya çıkıyor. En azından 20 yıldır planlanan bir ekonominin böylesine büyük bir bunalım içine düşmemesi gerekirdi. Düştüğüne göre ya gerçek planlama yapılmamış, ya kötü planlama yapılmış veya uygulama hatalı ve eksik olmuş. Aslında uygulanmayan plan kötü plan demektir. Türkiye'de belki bizim plan yapmayı kapsayan önemli bir sorunumuz var. Onu ben şöyle ifade edeceğim: Planlama, karmaşık bir ekonomide karar birimlerine doğru bilgiyi ileten bir araç olmalı. Ekonomide karar alan çok sayıda birim var. Bunun içine tüketiciler, tasarrufluçular, vatandaş olarak bizler dahiliz. Ayrıca içinde çalıştığımız örgütler, firmalar, devlet kurumları dahil. Devlet kurumları dedikimiz zaman, bunlara sadece KİT'ler değil, genelde kaynak kullanar; kaynak yaratan tüm kamu kurumları dahil. Bunlara doğru bilginin verilmesi lazım. Planlamanın, geleceğin ne olacağına, nasıl olması gerektiğine dair doğru bilgiyi vermesi lazım. Eğer ekonomi açısından karar birimlerinin belli biçimde davranmaları gerekiyorsa, onları o biçimde davranmaya teşvik edecek bilginin akması lazım ki, onlar ona göre davranınsınlar.

Bu bilgi akışı bizde bir türlü olmadı. Bizde planlama, bu şekilde bir bilgi dağıtımından çok, Ankara bürokrasisinin bu karar birimlerinin yerini alması gibi anlaşıldı. Bu gerçekten vahim bir metodolojik hataydı. Ben bunu şöyle özetliyorum. İyi bir planlama yapılabilmesi için, mutlaka niteliksel olarak doğru işleyen bir piyasa mekanizması gerekir. Çünkü piyasa mekanizmasının varlığından ancak bu ademi merkezileti birimlere giden bilgileri devşirmemiz mümkündür. Piyasa mekanizmasının fiyat göstergelerinin ye-

tersiz olduğu yerlerde, bunları başka şeylerle desteklersiniz veya değiştirirsiniz. Türkiye'de olduğu gibi fiyat göstergelerinin ekonominin gerçekleriyle hiçbir alakası kalmadığı hallerde, son derece çelişkili durumlarla karşılaşabilirsiniz. Adamın fiyat göstergelerine bakarak verdiği bütün kararlar, ekonomi açısından son derece zararlı olabilir. Bunu hepimiz tüketici olarak yaşadık. 1977 yılında hesap ettiğimiz zaman gördük ki, fuel-oil yakan kalorifer en ucuzdur, en akıllı seçimdir. Devlet bize gönderdiği bilgilerde; «Vatandaş sen fuel-oil yakan kalorifer kullan. Çünkü ekonomimiz için yararlı olan budur.» diyordu. Aslında fuel-oil yakmanın ekonomiye maliyeti çok yüksekti. Nitekim o işi yürütemediler, olaylar değişti, çok farklı bir yere gelindi. Ama bu arada yanlış yatırımlar yapıldı.

Planlama olayına bakış açımızı bir miktar değiştirmemizde gerçekten yarar var. Bu genel çerçeveyi kurmadan, doğru ve düzgün işleyen bir bilgi akışı mekanizması sağlamadan yapılacak planlama; hep böyle, boş yere hava dövmek gibi bir şey olacak. Bu tespiti yapmak istiyorum. Benim gördüğüm kadarı ile bu hükümetin de bu tür bir planlama ile ilgisi yok. Ne planlamayı böyle görüyor, ne de piyasa mekanizması hakkında böyle bir kanaati var. Hasbelkader gene rastgele bir üslupla gidiliyor.

İkincisi, Sayın Uras'ın bahsettiği konu önemli. Atılım planı ve atılım planına paralel olarak bahsettiği fiziki plan. Ben de bunlara gerçekte inanıyorum. Fiziki planlama yapılmadan planlamadan bahsetmek mümkün değil. O fiziki planlamanın gerçekten etkin işleyebilmesi için, göstergelerin doğru olması lazım. Sadece fiziki planla bu iş olmaz. Ekonomiye bir kül olarak düşündüğümüzde, ben çok düzeyli bir yaklaşımdan bahsetmeyi tercih ediyorum. Bir tarafta fiyat gös-

tergelerinin doğru tespit edilmesi ve desantralize karar birimlerine düzgün akması, öte tarafta fiyat mekanizmasının etkili olmadığı ya da hiç işlemediğini bildiğimiz alanlarda, mesela enerji sektöründe fiziki planlama... Enerji, fiziki planlamaya son derece müsait bir sektör. Bu sektörde gerçekten ciddi bir fiziki planlamaya gidilebilir.

Bir de stratejik, Türkiye'nin yapısal diyebileceğimiz uzun dönem sorunları var. Birinci Plan döneminde bu sorunlara değinilmmişti. Ondan sonra da hemen hemen hiç dokunulmamıştır. Ana sorunların başında kaynak sorunu, iç tasarruf sorunu yer alıyor. Bunu her yerde tartışıyoruz. İç tasarruf sorununa çözüm getiremediğimiz sürece, istediğimiz kadar iyi planlama yapalım, sonuç alamayız. İç tasarruflarımız % 15 düzeyinde kalıyorsa, iyi planlama yapsak da, kötü planlama yapsak da büyüme hızımızı % 4'ün fazla üzerine çıkaramayız. İç tasarruf oranı % 15 olan bir ekonomi hiçbir zaman % 10 büyüyemez. Bu açık seçik ortada. İç tasarruf oranı, iç kaynak sorunu son derece önemli. Eğer stratejik bir mülahaza olacaksa, o stratejik mülahaza da tümtüyle bunun çerçevesinde kurulmalı. Saniyorum, konu Sayın Pamuk'un söylediklerine de bağlanıyor. Kaynak sorununu çözememiş olmamızdan dolayı da kamu maliyesi sorununu çözemedik. Kamu maliyesi sorununu çözemediğimiz için de tek tek bireylerin çok daha pahalıya yapacakları şeyleri müştereken daha ucuza yaptırıyoruz. Dolayısıyla önemli miktarda kaynağı, kamu maliyesi sorununu çözemediğimiz için, israf etmek zorunda kalıyoruz. Bu sonuç, bence kaynak sorununu çözememiş olmamızın bir uzantısı.

Bunlar da tabii Sayın Pamuk'un vurguladığı üçüncü olayla, yönetim sorunu ile birleşiyor. Bu ikisi bir araya geldiği anda sonunda kabus gibi

bir yönetim sorunu çıkıyor ortaya. Ekonomi bir süre suni şartlardan dolayı hızlı büyüme tuttursa bile, bir süre sonra esas yapısal büyüme hızı olan düşük büyüme hızına gelip oturacak. Sonuçlar ortada, en son rakamlara baktım, Osmanlı İmparatorluğu toprakları içinde bize yetişmek üzere bir Mısır kaldı. Mısır da bizi geçtikten sonra Osmanlı İmparatorluğu'nun en fakir ülkesi Türkiye olacaktır. Halbuki 1923'te herhalde Tunus'tan, Cezayir'den, Ürdün'den, Suriye'den, Irak'tan, Osmanlı'nın esas toprağı olan Türkiye çok daha zengin bir ülke idi. Şimdi geriliyoruz.

PAMUK — İstanbul'un Türkiye'nin en batı köşesinde olmasının Türkiye'ye bazı şeyler kaybettirdiği inancındayım. Sayın Akat söyledi. Şu yönetim sorununu alın, kamu maliyesini alın, piyasa ekonomisinden gelecek doğru bilgileri alın. Yönetim merkezinin, İstanbul'da olduğunu düşünün bir an için. Bunların hepsinin çok daha sağlıklı ve günü gününe olacağına, idarecilik bakımından çok daha üst düzeyde olacağına inanıyorum. Başarıllı ülkelerde de bakıyorum, bu konuyu az çok çözmüşler. Bizim büyüklüğümüzdeki ülkelerde böyle bir sorun yok. Londra, Paris hem ticaretin hem politikanın merkezi. Türkiye'de böyle bir ayrılık var. Bu ayrılık ülkenin yönetimindeki başarıyı etkiliyor. Bunun değiştirilmesi olmaz, ama herhalde azaltacak bazı tedbirler bulmak lazım. Ankara'nın konulara bakış açısı daha çok merasime yönelik. İstanbul'da ayağı yere değen insanların, gerçekçi bakışı ve iş bitirici yanı var. Bu ikisini bir araya getirmedikçe, devlet idaresinde etkin bir Sevk ve İdare uygulanmadıkça, biz bu sorunları daha senelerde maalesef çözemeyeceğiz.

AKGÜÇ — Teşekkür ederim.

Dergi'nin Notu: Yukarıda sunulan «Açık Oturum» 18 Temmuz 1984 tarihinde yapılmıştır.

üretimden ihracata

tariş, müşteri, ortak yüzbinlerle elele, kuşak kuşak

T **MILLİ AYDIN BANKASI T.A.Ş.**
TARIŞBANK
"Onurlu Banka"

Adres : Fevziye Sokak 132/1
CANKAYA-ZEMİN Yolu. 52 431 Mah. Tr.
Telefonlar : Genel Müdürlük: 25 84 90 (10 hat)
* Merkez Şube: 16 50 78 - 14 28 88 - 12 08 42

MARJAN

Silen, Selpak, Solo adlarıyla bilinen
ipek gibi yumuşacık, emici
kâğıt peçeteler, kâğıt mendiller,
kâğıt havlular, tuvalet kâğıtları,
temizlik kâğıtları, çocuk bezleri.
Orkidler.

Temizliğiniz, sağlığınız için.
Her bütçeye uygun, çağdaş, kullanışlı,
zaman kazandıran...

İpek Kâğıt'tan.

İPEKKAĞIT
ipek kağıt sanayi ve ticaret a.ş.

**DÜNYA BUNALIMI
VE
SCHUMPETERGİL
İKTİSAT
ANLAYIŞININ
YENİDEN DOĞUŞU**

DOÇ. DR. MERİH PAYA

UZUN bir süredir devam eden dünya bunalımı 2 önemli hususu yeniden teyit eder bir gelişme sergilemektedir :

- 1 - Bunalımlar düşünce ve uygulama düzeyinde köklü değişikliklere yol açmaktadır.
- 2 - İktisadi alandaki köklü değişmeler, eski ile ilişkileri kopararak seyreden Tabii Bilimler'in tersine, eski yaklaşımların güncelleştirilmesi şeklinde gelişmektedir.

Göründüğü kadarı ile, Monetarist Yaklaşım'dan sonra bu defa da sıra Josef Schumpeter'in düşüncelerinin güncelleştirilmesine gelmiştir.

Aslında 1950 yılında ölen Schumpeter'in çağdaş iktisadi düşünce üzerinde daima belirli bir ağırlığı olmuş, özellikle «Kapitalizm, Sosyalizm ve Demokrasi» adlı kitabı bilim çevrelerinin dışına taşan bir ilgi görmüştür.

Ancak Schumpeter'in, asrın 3. çeyreğine damgasını vuran Keynes'ten sonra asrın son çeyreğine

yön verecek bir konumda değerlendirilmesi yenidir. 1983'te 100'üncü doğum yılı anılırken Schumpeter âdeta yeniden doğmuştur.

Şüphesiz ki Schumpeter'in önümüzdeki dönemde iktisadi düşünce ve uygulamaya hâkim olacağını şimdiden kesinlikle söylemek mümkün değildir. Özellikle, Schumpeter'in ekonomi yanında sosyoloji ve tarihi kapsayan çok disiplinli düşünce yapısının uygulamaya yön veren bir standart oluşturabileceğini öne sürmek çok güçtür. Ancak iktisadi bunalımların sınırlarını araştıranların Schumpeter'in çalışmalarında önemli ipuçları bulabilecekleri kesindir.

Schumpeter'in iktisadi yaklaşımına geçmeden önce, bu yaklaşımı ortaya çıkaran gelişmeleri özetleyelim.

2. Dünya Savaşı'nı takip eden yıllarda iktisadi düşünce ve uygulamaya hâkim olan Keynesçi Yaklaşım, stagflasyon dediğimiz «durgunluk halinde enflasyon» olayını izah edememiş ve çözüm oluşturu-

ramamıştır. Bunun üzerine Keynesci Yaklaşım tarafından geri plana itilmiş olan Liberal Yaklaşım, zamanın güncel sorunlarına cevap niteliği taşıyan bazı tezler ile yeniden sahneye çıkmıştır. Monetarizm olarak tanımladığımız bu yaklaşım enflasyonu günümüzün temel sorunu olarak görmektedir. Enflasyon ise şu şekilde ifade edilmektedir: Hükümet, ticari bankaların katkısı ile birlikte, ekonomideki nominal para miktarını belirler. Piyasa ise, ekonomideki reel faktörlerin (reel gelir, reel faiz) durumuna göre reel para talebini belirler. Fiyatlar genel düzeyi, nominal para arzı ile reel para talebini denkleştirecek şekilde hareketlilik gösterir. Eğer ekonomideki reel para talebi istikrarlı ise (ki, Monetaristler reel para talebini istikrarlı veya kontrol edilebilir bir büyüklük olarak görmektedirler) fiyatlar genel düzeyinde sürekli yükselme ancak nominal para stokunun yükselmesi ile mümkündür (Kıyaslayınız: Kevin D. Hoover; Two Types of Monetarism, Journal of Economic Literature, Vo 1. XXII March 1984 s. 61).

Ayrıca, Monetaristlerin önde gelen ismi Milton Friedman'a göre, para uzun dönemde nötrdür; yani kısa dönemde para arzındaki gelişme reel ekonomik büyüklükleri etkilemekle birlikte uzun dönemde bu etki kaybolmakta ve neticede para arzının genişletilmesi sadece enflasyona yol açmaktadır. Bu bakımdan Monetaristler, para arzının genişlemesine yol açan politikalar

uygulayarak işsizlik gibi sorunları çözmeye çalışan Keynesci Uygulamalara karşı çıkmakta ve henüz tanımlanması konusunda görüş birliğine varılmamış olan «para arzı»nın belirli oranda artırılmasından ibaret bir politika önermektedirler.

ABD'nin 1979 - 1982 dönemi, Monetarist politikaların tutarlılığının test edilebileceği bir zaman kesiti olarak görülmektedir. Çünkü, bu dönemde para arzının doğrudan kontrol edilmesine yönelik kararlı bir politika uygulanmıştır. Ne var ki, sonuçlar Monetarist yaklaşımı pek destekler nitelikte olmamıştır (Bkz.: Benjamin Friedman, Lessons from the 1979 - 1982 Monetary Policy Experiment American Economic Review, May 1983 s. 382 - 387). Şunu da ifade edelim ki, söz konusu deney «parasal faktörlerin önemsiz olduğu» şeklinde katı bir yoruma da açık değildir. Daha ziyade bu deney, para arzı politikasının bir dizi çözümlenmemiş teknik sorun içerdiği ve salt para politikası ile iktisadi hayatın değişik sorunlarına çözüm bulunamayacağı hususunu vurgular niteliktedir.

Bu deneylerin yanında yaşanan ekonomik bunalımın köklü strüktürel değişmelere yol açtığı ve bunların geleneksel (Keynesci, Monetarist) yaklaşımlar ile izah edilemeyeceği görüşünün pekişmesi ile birlikte Schumpeter'in eserleri iktisadi anlayışımıza yön verecek nitelikte görülmeye başlanmıştır. Aşağıda bu yaklaşımı ana hatları ile özetleyelim.

Schumpeter'in görüşlerini açıklamaya çalışan iktisatçıların genelde Schumpeter - Keynes karşılaştırmasından hareket ettikleri görülmektedir (Mesela, W.F. Stolper, Schocks von Aussen, Wirtschaftswoche No. 8 17.12.1984 s. 94 - 99 ve H. Giersch, The Age of Schumpeter, American Economic Review, May 1984 s. 103 - 108).

Buna göre, Keynes kısa dönemde (40 aya kadar uzayabilen bir zaman kesiti) iktisadi dengesizliğe yol açan faktörleri ve bunun giderilmesi hususlarını ele almaktadır. Schumpeter ise orta dönemde (20 - 30 yılı kapsayan zaman kesiti) iktisadi dengesizliğe yol açan süreçleri incelemektedir.

W. Stolper'e göre, Schumpeter, iktisadi gelişmeyi iktisat politikasının başlıca amacı olarak görmektedir. Keynes ise işsizliğin sebep olduğu refah kaybını önlemeyi amaçlamaktadır. Sivri bir şekilde ifade edilir ise, Schumpeter, mevcut refah düzeyini artırmayı, Keynes ise mevcut refah düzeyinin gerilemesini önlemeye çalışmaktadır.

Schumpeter'e göre büyüme, mevcut iktisadi verilerin (çalışanların sayısı, makina parkı vs.) rutin bir şekilde artmasıdır. Gelişme ise ani yapısal değişimlerdir. Buna göre Schumpeter, iktisadi gelişme sürecinin mevcut iktisadi dengeleri nasıl yıktığını ve bu yıkımın sonuçlarını inceler.

Keynes'te ise, iktisadi dengesizlikler, bir gelişme çizgisinin sonuçlarından ziyade, piyasa ekonomilerinin periyodik olarak karşılaştı-

tıkları olaylardır. Bu anlamda Keynes'te amaç, eski dengeyi yeniden kurmaktır. Schumpeter'de ise eski denge iktisadi gelişme sürecinde aşılmıştır ve bu bakımdan diktatler iktisadi gelişme çizgisinin oluşturacağı yeni dengenin özellikleri üzerine teksif edilir. Görüldüğü üzere Keynes ve Schumpeter farklı krizleri konu almaktadırlar.

Schumpeter'de gelişme çizgisini zorlayan, mevcut dengeyi yaratıcı icraatı ile bozan müteşebbislerdir. Bu arada, müteşebbis kâr maksimizasyonu peşinde koşan bir kişi olarak görülmektedir. Müteşebbisin temel güdüsü, yaratıcı olmanın verdiği «haz»dır.

Diyebiliriz ki, Schumpeter'in anlayışında toplum, 20 - 30 senelik zaman aralıkları ile teknik ve sosyal alanda köklü değişikliklere yol açabilecek gelişmeler ve değişimler yaratmaktadır. Müteşebbis teknik gelişmeleri, sosyal değişimleri göze alarak ekonomik devreye bağlamaktadır. Böylece eski teknolojiye dayalı kapasiteler çökerken, yeniliklerin ekonomiyeye yeteri kadar hızlı yayılmaması iktisadi krize yol açmaktadır. Ve eski düzenin eskimiş kurumları yeniliklerin topluma egemen olmasını geciktiren başlıca faktör niteliğinde görülmektedir. Bu anlamda iktisadi kriz kaçınılmazdır. Ancak, «kötü bir iktisat politikası sorunları artırabilir, iyi bir iktisat politikası sorunları, özellikle bireylerin yaşayacakları sorunları azaltabilir.»

Şüphesiz ki Schumpetergil ekonomi anlayışını bütün yönleri

ile ele almak bu yazı çerçevesinde mümkün değildir. Ancak, konunun bütünlüğünü kurtarabilmek için Schumpetergil iktisadın diğer özelliklerine kısaca değinelim :

Schumpeter'de Keynes'in tersine makrodan ziyade mikro tahliller ağırlık kazanmıştır. Tahlil mekanik olmaktan ziyade sosyo-ekonomiktir. Yani, az sayıda ve belirli değişkenler ile kesin sonuçlara ulaşmaya çalışmaktan ziyade, çok sayıda ve toplumun gelişme çizgisinin ön plana çıkardığı parametreler ile değişik ihtimalleri belirlemeyle çalışmaktadır. Schumpeter metodu, neticeyi değil süreci incelemeye yöneliktir. Diğer bir ifade ile kesin netice ancak yeni denge kuru!duğu zaman belirir. Çünkü, tarih ve ekonominin gösterdiği üzere, yaşam, devrinsel ve kesintilik arzeden gelişmelerden oluşur.

Schumpeter'in son eseri «The March into Socialism» bu yaklaşımın tipik bir uygulaması niteliğindedir. Bu çalışmasında, toplum üzerinde büyük etkisi olan aydınların toplumsal gelişmeyi sosyalizme kaydırdukları gözlenmektedir.

Ancak, gelişme sürecinin belirli bir kesitinde gözlenen bu olgu önlenmez veya değişmez nitelikte değildir. «Ne de olsa, aydınlar, içinde yaşadıkları monopolistik rekabet düzeninde, özellikle tatbikatın gerçekleri ile tanıştıklarında veya sosyalist bir düzende yaşayınca, alternatif model üretme, yayma açısından büyük beceri sahibidirler.»

Schumpeter'in yaklaşımını Türkiye açısından değerlendirirken

gözönünde tutulması gereken ilk husus, ülkemizdeki sorunların gelişmişlikten ziyade yeterince gelişmemiş olmaktan kaynaklandığıdır. Diğer bir ifade ile, Türkiye cari teknolojiyi uygulayarak önemli bir büyüme potansiyelini haizdir ve bu büyüme aynı zamanda gelişme anlamına da gelmektedir. Bu konumdaki toplumlar için temel sorun kaynakların geliştirilmesi, yani makro tasarrufun artırılması ve bunların belirli bir disiplin ile yatırımlara dönüştürülmesidir.

Diyebiliriz ki, Türkiye'nin sorunları belirli bir teknolojik düzeyin, kaynak yetersizliği nedeni ile ekonominin tümüne yeterli hızda yayılamaması ile ilişkili olup, yapısal olarak tanımladığımız sorunlar Schumpeter'in kullandığı anlamlardan çok farklıdır.

KEMAL KURDAŞ
Ekonomik Politikada Bilim ve Sağduyu
ES YAYINLAR

1955 - 1979
yılları
arasında
Türkiye'nin temel ekonomik sorunları

Hatalı tutum ve politikalara doğru cevapların bulunması.**

Neden ve nasıl bu günlere geldik ?

İsteme adresi: Ekonomik ve Sosyal Yayınlar A.Ş.
Çatalçeşme Sokak No. 17/4, Cağaloğlu - İstanbul
Telefon: 26 34 11

Sermaye Piyasası

Doç. Dr.
M. ŞÜKRÜ TEKBAŞ

HISSE senetlerindeki değer kaybı Temmuz ayı içinde de önemli boyutlara ulaşmış ve Banka ve Ekonomik Yorumlar Dergisi Hisse Senedi Fiyat İndeksi arka arkaya dördüncü kez gerilemiştir. Hisse senedi fiyatlarındaki düşme, İndeks'i 13.59 puan düşerek 207.07'ye indirmiştir.

İndeks kapsamındaki hisse senetlerinden 19'unun değerinde düşme görülürken, diğerleri değerlerini korumuşlardır. İndeks'teki bu 13.59 puanlık değer kaybı Nisan 1984'deki 14.22 puanlık değer kaybindan sonra son yıllardaki en büyük gerileme olmuştur.

Hisse senedi fiyatlarındaki gerilemenin nedenleri arasında, geçen aylarda olduğu gibi kârpaylarının dağıtılması, sermaye artırımları sonucunda hisse değerlerinde düşme olması, mevsimlik durgunluk ve genel ekonomik durum gelmektedir. Yüksek enflasyon hızı ve yüksek faiz oranları hisse senetlerinin çekiciliğini ve bunlara olan talebi azaltmaktadır.

1984 yılının ilk yarısını geride bıraktığımız Haziran sonu itibarıyla çeşitli yatırım imkânlarını, verimlerini incelediğimizde karşımıza şu görünüm çıkmaktadır: Banka mevduatı, özel sektör tahvili, hisse senedi ve Cumhuriyet Altını'na göre döviz mevduat hesabı en yüksek verimi sağlamaktadır. 1984 yılının başında bir bankada yıllık % 49 faiz oranı üzerinden üç ay vadeli bir hesap açtıran kimse, ilk üç ayın sonunda alacağı faizi de ana paraya ekleyerek bunu tekrar üç aylık olarak yatırırsa, ikinci üç ayın sonunda, başka bir deyişle Haziran sonu (veya Temmuz başında) sağlayacağı verim % 23.27 olacaktır. Daha farklı vadelerele açtıracığı hesapta verimi daha düşük kalacaktır. Aynı tarihte alınan % 54 faizli özel sektör tahvili net % 24.3 sağlayacaktır. Ancak, tahvil vadesinin bir veya iki yıl olduğu gözden uzak tutulmamalıdır. Dönem başında 24.900 TL'ye alınan bir Cumhuriyet Altını dönem sonunda 30.200 TL'ye satıldığında % 21.29'luk bir verim bırakmaktadır. Yılbaşında 288.40 TL'ye alınan bir Dolar altı aylık süre içinde % 9 faiz oranı üzerinden bir bankada döviz hesabına yatırıldıktan sonra dönem sonunda 368 TL'den satıldığında % 33.34'lük bir verim sağlamaktadır.

Bu arada hisse senetlerini tercih eden ve 43 hisse senedinden oluşan pazar portföyüne yatırım yapan, ayrıca sözkonusu süre içinde kârpaylarını tahsil eden bir yatırımcı da -0.73'lük bir verimle karşılaşmaktadır. Bu verimin çok düşük

olmasında hisse senetlerinin değer kaybetmeleri yanında işletmelerin kârpayı ödemelerini yılın ikinci yarısına kaydırmaları da rol oynamaktadır. Bu durumda, bütün hisse senetlerinin kârpayı verimleri dikkate alınmamış olmaktadır.

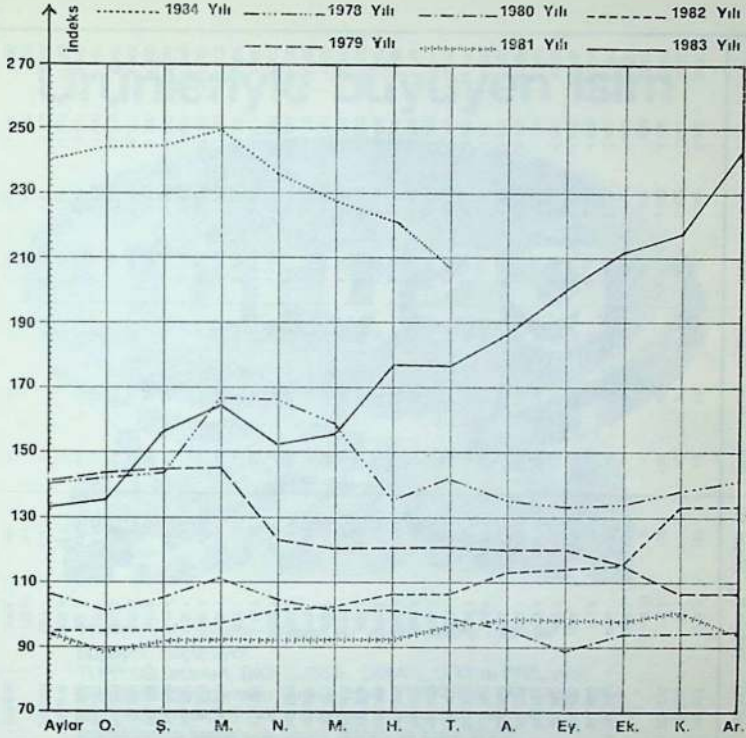
Görüldüğü gibi en yüksek verim döviz hesabında ortaya çıkmaktadır. Bunun en önemli nedeni Türkiye'de enflasyon hızının yüksekliğini koruması ve yabancı para birimlerine karşı -diğer ülkedeki enflasyon oranı düşüldükten sonra- bu oran kadar değer kaybetmesidir. Bir diğer nedeni de ülke içindeki faiz oranlarının tekrar enflasyon hızının gerisinde kalması, başka bir deyişle reel faiz oranının negatif olmasıdır. Bu durumun önümüzdeki aylarda düzelmesi, Türk parasının yabancı paralar karşısında değer kaybını önleyecek veya hiç değilse azaltacaktır.

Enflasyon, ekonomiyi, ekonomik istikrarı tehdit eden en büyük tehlike olmaya devam etmektedir. Yüksek enflasyon hızı aynı zamanda sermaye piyasasının gelişmesini engelleyen bir unsurdur.

Sermaye piyasasının gelişmesini sadece, bu piyasayı düzenleyecek bir yasa ve piyasayı denetleyecek bir organın ortaya çıkarılmasına bağlamak büyük iyimserliktir. Kuşkusuz bunların varlığı ekonomimiz için olumlu gelişmeler olmakla beraber piyasaya işlerlik ve canlanma getirme bakımından yetersizdir. Yüksek enflasyon hızı hisse senedi gibi menkul değerlerin çekiciliğini azaltma yanında, faiz oranlarının da düşük seviyelerde kalması ile ekonomide aynı piyasada farklı, daha yüksek, bir faiz oranının ortaya çıkmasına neden olabilmektedir. Nitekim geçmiş yıllarda bankerler, tasarruf sahiplerine banka mevduat faiz oranlarının ve yasal tahvil faiz oranlarının üzerinde bir verim sunabilmişlerdir. Ayrıca bazı bankalarda mevduat sahiplerine ağıktan bazı çıkarlar sağlayarak verdikleri faiz oranlarını yükseltme yoluyla kendi aralarında ve bankerlerle rekabete girmişlerdir. Bu durum ekonomide farklı faiz oranlarının ortaya çıkmasına neden olmuştur. 1984 yılının ilk aylarında enflasyon hızının tekrar tırmanması, faiz oranlarını aşar duruma gelmesi ve bankalara gelen mevduatların hızında bir düşme olması, bazı bankaları verdikleri faiz oranlarını yükseltici yasal olmayan bazı girişimlere itmiştir.

Faiz oranlarının serbest bırakılması, ekonominin rasyonel işlemesi, tasarrufları özendirmesi bakımından önemli bir rol oynarken, yüksek faiz oranları da çeşitli iş çevrelerinin tepkisini çekmektedir. Bazı sanayici ve işadamları yüksek kredi faizlerinin maliyet enflasyonuna yol açacağını ileri sürmektedirler.

Son günlerde, enflasyon hızının çeşitli kurumlarca farklı olarak belirlenmesi ve hesaplama işinde de günün gerçeklerine uyulmaması konusu yeniden gündeme gelmiştir. Enflasyon hızı ve faiz oranları tartışması sürerken, Başbakanlık Hazine ve Dış Ticaret Müsteşarlığı altı ay vadeli 30 milyar TL nominal değerli yüksek faizli Hazine bonolarını satışa çıkarmıştır. Peşin % 54 faizli olan bu bonolar çok yüksek tutarlarda küpürlü olup dar bir çevreye yöneliktir. Yıllık faizi % 61.3'ü bulan bu bonoların tamamının satılması halinde, Hazine 22 milyar TL sağlayacaktır. Son günlerde artırılan emisyonu çekme amacını taşıyan bu operasyon, para arzını daraltıp enflasyona yol açmama açısından olumlu olmakla birlikte, faiz ödemelerinin enflasyon yaratıp yaratmayacağı merak edilen bir konudur.

Banka ve Ekonomik Yorumlar Dergisi
Hisse Senedi Fiyat İndeksi ve Grafiği
(Ocak 1974 = 100)

Aylar	1975	1976	1977	1978	1979	1980	1981	1982	1983	1984
Ocak	95.26	118.85	118.91	142.21	144.23	101.76	87.04	94.18	135.51	243.11
Şubat	96.11	118.57	120.82	140.09	144.25	105.08	90.24	94.60	157.44	243.77
Mart	96.67	121.11	123.65	166.76	144.79	110.80	91.76	97.99	165.21	249.65
Nisan	97.86	125.34	136.12	166.05	122.40	104.31	90.37	101.49	152.04	235.43
Mayıs	97.23	118.00	127.26	159.26	120.40	101.63	91.66	102.60	156.08	227.24
Haziran	96.67	119.13	128.05	134.63	121.36	101.90	91.83	106.38	176.25	220.66
Temmuz	94.58	119.81	128.22	143.21	121.69	98.18	97.63	106.22	176.40	207.07
Ağustos	96.33	124.15	125.56	135.39	119.05	95.18	98.53	113.08	186.42	
Eylül	98.65	126.02	134.48	132.82	119.48	89.12	97.89	112.47	199.71	
Ekim	101.24	137.81	139.11	135.55	115.69	94.21	97.35	115.27	212.63	
Kasım	104.46	119.19	139.00	138.71	107.66	94.51	100.27	132.45	217.12	
Aralık	109.20	117.44	141.93	141.58	107.81	94.64	94.18	133.33	242.03	

Sıra No.	Kuruluşun Adı	Kayıtlı Sermaye (Milyon TL)	Ödenmiş Sermaye (Milyon TL)	Tahkim Yılı Kârı			Dağıtılan Kâr Payı (%)				Piyasa Fiyatı (TL)		
				1981 (000 TL)	1982 (Milyon TL)	1983 (Milyon TL)	1981 (Net)	1982 (Net)	1983 (Net)	Temmuz 1983	Mayıs 1984	Hastiran 1984	Temmuz 1984
1	AKGİMENTO	630	630	356.520	318.2	180	50	50	20	4.430	4.000	4.000	4.000
2	ALTAS	60	60	50.303	70.1	110	50	50	60	920	1.400	1.500	1.500
3	ANDOLU CAM	1.750	1.750	1.303.419	772.5	733	100	100	100	5.203	3.600	3.400	2.400
4	AROMA	200	200	z	z (78.7)	z	z	z	z	500	500	500	500
5	ASLAN CEMENTO	4.477	4.477	z (668.5)	z	z	z	z	z	800	800	800	800
6	BAGFAŞ	4.000	4.000	1.751.181	1.880	2623	64	65	75	3.200	3.600	3.600	3.600
7	BASTAŞ	2.70	2.70	344.600	171.9	228	110	50	40	4.550	4.500	4.400	4.400
8	BATI-ANADOLU CEMENTO	75	75	205.000	104.4	1740	100	100	740	20.050	26.000	28.000	28.000
9	BURSA CEMENTO	567	567	391.000	472.7	561	60	65	35	4.703	10.000	10.000	10.000
10	CELİK HALAT	1.080	1.080	265.814	1109.4	1211	50	133	100	7.500	2.700	2.700	2.500
11	CİMSA	1.440	1.440	1.368.015	2262.7	710	200	387.7	15.9	17.000	23.000	20.000	18.000
12	ÇUKUROVA ELEKTRİK	1.200	1.200	660.200	685	1228	61	100	105	2.100	3.200	2.000	2.000
13	EGECİBİ YATIRIM H	800	800	231.500	215.6	339	50	30	33	1.200	1.250	1.200	1.000
14	EGE GÜBRE	800	800	832.715	1045.7	1209	70	80	40	4.700	4.000	4.000	3.970
15	GÜBRE FABRİKALARI	1.400	1.400	963.400	1323	—	65	60	60	3.200	3.100	2.400	2.400
16	GOOD YEAR	486	486	565.300	1293.7	1428	100	600	150	17.000	6.000	6.000	6.000
17	HEKTAS	600	300	304.055	637.8	1065	51.33	84	140	4.300	5.400	5.750	5.750
18	İZOCAM	607.5	607.5	369.530	550.7	656	100	170	60	8.300	6.200	6.000	3.500
19	KARTONSAN	3.080	2.464	623.749	925.5	1173	60	120	110	3.400	6.500	6.400	1.800
20	KAY	240	240	137.872	483.7	618	150	500	330	29.000	19.000	18.000	18.000
21	KOC HOLDİNG	1.000	1.000	1.404.000	1404.4	2398	50	150	130	3.700	7.800	7.000	7.000
22	KOC YATIRIM	1.000	1.000	205.421	438.7	558	35	50	50	1.000	1.750	1.300	1.200
23	KORDSA	2.825	2.825	760.998	2015	3112	75	179	260	12.500	4.200	4.200	2.000
24	KORUMA TARIM	1.575	1.575	904.040	1351.2	1173	75	110	80	6.500	2.200	2.200	2.100
25	LASSA	10.800	10.800	z	993.1	1589	z	10.1	20	1.000	1.600	1.600	1.300
26	MAKİNA TAKİM	3.000	250	211.167	15.3	96	50	d	15	800	2.000	1.800	1.800
27	MENSUCAT SANTRAL	1.692	1.692	z	133.7	154	z	b d	25	1.200	900	1.000	1.000
28	NASAŞ	6.000	3.500	413.000	105.9	634	50	6.8	—	1.450	1.700	1.000	1.000
29	NUH CEMENTO	1.430	715	82.500	82.5	170	230	444	170	17.000	26.000	27.500	27.500
30	OLUK	600	600	169.532	56.1	z	50	10	—	2.200	3.150	2.600	2.500
31	OTOSAN	6.000	3.920	780.600	1118.4	625	104	84	4	4.800	2.000	1.900	1.800
32	PİMAS	1.000	1.000	114.498	71.8	34	50	22	0	2.400	1.920	1.600	1.600
33	PİLASTİFAY	54	54	105.294	134.9	202	50	125	100	4.800	6.500	6.250	6.250
34	POLYLEN	450	450	345.529	338.3	945	60	300	200	13.000	15.000	15.000	8.000
35	RABAK	6.000	2.800	431.285	519.7	815	75	60	50	5.100	2.400	1.900	1.450
36	SARKUYAN	5.000	2.100	1.439.900	632.7	1006	160	195	100	9.000	3.400	3.250	3.250
37	SIEMENS	1.400	1.400	432.500	1870	1870	95	200	160	16.000	12.500	12.500	11.000
38	SİFAŞ	520	520	502.020	1377.7	1227	00	400	270	16.000	15.500	15.500	8.000
39	SUNTA	240	240	z	z (56.6)	b d	z	—	—	800	900	900	960
40	T.ŞİŞE VE CAM FAB	9.000	9.000	1.038.628	803.6	850	80	104	54	5.000	1.450	1.450	1.400
41	TRANSTURK HOLDİNG	600	600	276.632	275.6	b d	z	—	—	800	800	800	800
42	T. DEMİR DÖKÜM FAB.	3.000	3.000	z	z (135.4)	819	37.5	b d	z	900	1.500	1.500	1.500
43	UNİROYAL	1.800	1.800	359.000	519.3	453	120	50	40	3.200	4.500	4.100	4.000

Açıklama : z = Zarar, b d = Balık Doğru, d = Dağılım, ycr

Ürünleriyle büyüyen isim

TURYAĞ, ürünlerinin arasına bir yenisini daha kattıkça büyüyor, güçleniyor.

TURYAĞ ürünleri, BLO TURSİL, DIXAN, DIXİ ve PRİL gibi deterjanlardan çamaşır yumuşatıcısı VERNEL'e, YAYLA ve UFA gibi nebati margarin ve yağlardan endüstriyel yıkama maddelerine kadar çok çeşitli alanlarda kullanılıyor.

TURYAĞ için böylesine geniş kapsamlı üretim, sürekli gelişme ve araştırma demektir. TURYAĞ'ı alanında öncü yapan üretim felsefesi budur. En iyiyi, en kaliteliyi, en gelişmiş üretmek.

Herşey tüketiciye en iyi hizmeti vermek içindir.

TURYAĞ Türkiye'de ilk margarini, ilk çamaşır yıkama maddesini, ilk çamaşır yumuşatıcısını ve ilk ev temizleme maddesini üretmekle liderliğini kanıtlamaktadır. Bugün 68 yılı aşkın tecrübesi 6 milyar 100 milyon lira sermayesi, kullandığı ileri teknoloji ve yaygın pazarlama örgütüyle TURYAĞ yurdumuzun önde gelen kuruluşlarındandır.

Turyağ

1916'dan beri kaliteli ürünler üretir.

Turyağ bir Henkel Grubu ve Yapı Kredi Bankası A.Ş. kuruluşudur. Turyağ A.Ş. P.K. 171 İzmir

RTS

hızlı gelişme
sarsılmaz güvence

DISBANK

20.

YILINDA

Atılcı, akılcı, örnek bankacılık 20. yılında...

Uydu yoluyla bilgi aktarımından ve diğer ileri iletişim tekniklerinden yararlanarak hizmet sunan ve ülkemize çağı aşan bankacılık uygulamalarını getiren Dışbank 20. yılında...

Hızlı gelişen, yüksek kârlılık düzeyine erişen Dışbank 20. yılında...

Uzman kadronun, bilinçli yönetimin ve kendisine gösterilen haklı, sarsılmaz güvencenin simgesi Dışbank 20. yılında...

Başarının mutluluğu 20. yilinda!..

20
DISBANK ÇAĞI AŞAN BANKA

Sovyet Ekonomisinin Toplumun İhtiyaçlarına Göre Yeniden Düzenlenmesi

A. ŞEVKİ YURTVERMEZ

SOVYET ekonomisinin Sovyet toplumunun ihtiyaçlarına cevap verecek şekilde yeniden düzenlenmesi çalışmalarının yapıldığı Brejnev dönemi, SSCB için, yeni bir toplumsal kalkınma dönemi olmuştur. Sovyetik genişleyen yeniden üretim modeli, kuşkusuz, karakteristik bir değişme modelidir. Sovyetler Birliği'nde 1975 yılından beri toplam nüfusun % 60'ından fazlası kentlerde yaşamaktadır. Bu aşırı kentleşmenin nedeni, yaklaşık yirmi yıllık bir dönem içerisinde kırsal göçün 50 milyonluk bir rakama ulaşmış olmasıdır. Kentleşme nedeniyle 1965-1981 yılları arasında iskân fonları iki katına çıkarılarak toplam 1 milyar metrekarelik konut inşa edilmiştir⁽¹⁾.

Kat vb. gibi bağımsız yerleşim birimlerinin genelleştirilmesi yaşam görüşünü ve biçimini derinlemesine değiştirmiştir. Konut toplamı içerisinde bireysel lojman oranı 1960 yılında % 20'den bugün % 80'e çıkmıştır. Brej-

nev'in yönetim döneminde reel gelirlerdeki artış iki misli olmuştur. Buna karşın temel ürünler ve temel hizmetler arz fiyatları hemen hemen kararlı kalmış, yeni ihtiyaçların tatmin edilmesi fikri yaygınlaşmıştır. 60'lı yıllarda mevcut olan sürekli konut sıkıntısı, o dönemde bir Sovyet vatandaşını deneme niteliğinde yapılan HLM mahallelerinden birinde küçük bir oda bulabildiğinde sevindirebilmekteydi. Şimdilerde ise, yeni nesil yeterli hıza erişmiş olan lojman yapımları sayesinde ortalama niteliklere sahip küçük bir konuta fazla beklemeksizin kavuşabilmektedir.

Ev aletlerine ve mobilyeye olan anormal talep, piyasa parametrelerine fazla duyarlı olmayan ve kötü teşkilatlanmış bir sanayi tarafından bugün için yeterli düzeyde karşılanmaktan uzaktır. Bu durum toplumsal hizmet arzı alanında da aynı şekildedir. Bununla birlikte, yetersiz düzeydeki gıda maddeleri arzındaki artışların büyük bir kısmını emen kamu şirketlerine ait mağazalar, kantinler, hastahaneler, okullar, çocuk bahçeleri ve

(1) *Ekonomiceskaya Gazeta*, no: 44, Octobre 1982.

kreşler gittikçe yaygınlaştırılmaktadır. Her yerde görülen ve asla giderilemeyen eksikliklere karşın, fiyat artışlarının bile durduramadığı sürekli artış gösteren bir talep mevcuttur. Bireysel düzeydeki et, sebze ve sütü mamuller tüketimi, 1965 yılından itibaren hissedilir derecede artış göstermiştir. Ancak, bu tüketim, uzmanlar tarafından oluşturulmuş rasyonel belirlemelerin gerisinde kalarak, 1975 yılından beri durgun bir seyir izlemektedir (bkz.: Tablo 1).

TABLO 1
Besin Ürünleri Tüketimi
(Yıllık ve Adam Başına Kg. Olarak)

Ürünler	1977	1978	1979	1980
Et	56	57	58	58
Süt Ürünleri	321	318	319	310
Yumurta	222	232	233	235
Şeker	42,4	42,8	42,8	42
Patales	120	117	119	120
Ekmek ve Buğday	139	140	139	140

Sovyetler Birliği beslenme uzmanlarına göre, normal olarak optimal tüketim miktarları yıllık ve adam başına 434 litre süt ve 82 gram ettir.

Kırsal kesimdeki değişme, kentlerdekinin tersine daha belirgin bir durumdadır. Toplu yatırımların % 18'ini kapsayan tarımsal yatırımlar, sosyal ve kültürel sektörlere doğru kaydırılmaktadır. Sosyal güvenikle, ücretliliğin yaygınlaştırılması köylülerin yaşam düzeylerinin kent işçilerinin yaşam düzeyine yaklaşması durumunu ortaya çıkartmıştır. Kolhozlarda çalışan tarım işçilerinin ücretleri böylelikle (1965 yılının % 54'ünden) kentlerdeki işçi ve memurların ortalama ücretlerinin % 70'ine ulaşmıştır. Bazı

modern ev araçları geleneksel yaşama biçiminin hâkim olduğu kırsal kesim konutlarında son 12 yılda dört kat daha fazla kullanılmaktadır. Yerleşme bölgelerinin büyük bir kısmının elektrifikasyonu tamamlanmış olmakla birlikte, su sağlama açısından belirgin bir genelleşme sağlanamamıştır. Yol yapım çalışmalarıyla yavaşlamalar olmasına karşın, çalışmalara devam edilmektedir (2).

Sovyetler köylerinin büyük bir bölümü kültür merkezlerinden uzak olmak ya da haberleşme noksanlığı gibi sebeplerle özellikle genç kuşak tarafından terk edilmekte ve bu köyler köktenci bir biçimde yer değiştirmektedir.

1990-1995 yıllarına kadar yaklaşık 200 nüfuslu 470 bin köy terk edilmiş, büyümüş ya da kırsal yerleşme merkezi sayısı 120 bin rakamına erişecek düzeyde modernize edilmiş olacaktır. Bu köylerin yeniden bir araya getirilmesi politikası, haberleşmenin iyileştirilmesi ve toprağın çölleşmesinin engellenmesini isteyen gelenekçi kurallara katı katıya bağlı kırsal kesim yerleşikleri arasında tartışılmaktadır. Bu politikaya kent tipi konut inşaatı uygulamaları da eşlik etmektedir. Kırsal yerleşme politikası 1978 yılından beri değiştirilmiştir. Müstakil ev inşaatları yeniden teşvik edilmiş ve bu tip konutlar aile işletmesi olan toprağın küçük bir parçası üzerinde toplanmıştır. Kolektif toprak ve meralar dışında, etin % 29'u, tarımsal ürünün % 25'i, ev işletmesi türündeki ekili dikili alanların % 1,4'ünden sağlanmaktadır. Sovyetler uzun bir süreden beri sistematik olarak verimliliği

(2) Basile Kerblay, La Société Soviétique Contemporaine, Armand Colin, Paris 1977.

önemli derecede yüksek olan bu tarz tarımsal üretim politikasından yararlanmaktadırlar.

Ücretli emeğin içinde bulunduğu şartların aktif nüfusun % 80'inden fazlasını doğrudan ilgilendirdiği düşünülürse, bu, işçi kitlesi kaynağını artık köylülükte bulmuyor demektir. Başka bir deyişle, işçi nesli ortak anlayış ve bilinci dönüştürebilmeyi başarmıştır. Bu durumda kararlı ve nitelikli bir emeğin büyük şirketlerde iş bulabilme imkânı daha fazla olacaktır. Zira, bugün işçilerin % 40'ı el emeği gerektiren düz işlerle meşgul, % 70'i ise uzmanlaşmıştır. İnşa konusunda en önemli olay, ekonominin ihtiyaçları ile daha iyi bir bağ kurulması ve orta öğrenimin bu ihtiyaçlara yönelik olarak yaygınlaştırılmasıdır. Kuruşçev döneminin son yıllarına kıyasla bu yaygınlaşmadan bugün dört kat daha fazla öğrenci yararlanmaktadır. Bugün SSCB'de her yıl 1.000 kişiden 846'sı en az orta öğrenim görmüştür. Orta öğretim düzeyinde öğrenim görmüş uzmanların sayısı 1965 yılında 12 milyon iken, 1982'de bu rakam 30 milyonu geçmiştir. Özellikle mesleki ve teknik araçlar öğreniminin yaygınlaştırılması, öğrenci sayısını 10 yıla da 12 kat artırmıştır. Üretime yönelik eğitim tipi, işçi çocukların daha üst düzeyde eğitime yönelmeleri meselesini ortadan kaldırmıştır. Daha önceki dönemlerde bunların üst düzey teknik okullarda bulunan miktarları üniversitelerde okumakta olanlardan daha fazlaydı. Fırsat eşitliği konusunda halihazırda yapılan hatalar ile geçmişte yapılanlardan sonra, aydın kesimin kendini yeniden üretmesi sırasında öğretimde eşitsizliklerin meydana gelmesi, sosyal hareketliliği durduran faktörlerden birisi olmuştur⁽³⁾.

Yönetim fonksiyonlarında aydın-

lara daha fazla yer verilmesi, kısaca, aydın hâkimiyeti bağlamında yapılan hatalar ile (parti listesi ve daha fazla diploma vb.) çözülmesi mümkün olmayan, taşlaşmış bir bürokratik kadro meydana gelmiştir. Bu konuda nomenklatura'ya girmek de bürokratik kast teşekkülüne önemli katkılarda bulunmaktadır. Sovyet eğitim sisteminde nitelendirme ve eğitim açısından büyük elemeler görülürken, bir taraftan da nitelik ve sayı itibarıyla adaylar belirlenmektedir. Bu durum gençler ve işçilerin yukarıda belirtilenlere göre fazla açık olmayan ufku sınırlandırmaktadır.

Diğer taraftan, başka bir konu da, artan birikim sebebiyle Sovyet toplumunun yeni ihtiyaçlar ve tatminsizliklerle karşı karşıya olmasıdır. Politik engellemeler ve büyüme düzeyindeki yavaşlamalar, bu ihtiyaçların kısa sürede giderilmesi için tedbir alınmasına izin vermemektedir. Bu konuda sürdürülmekte olan tartışmalar yeni değildir ve bugünkü sorunlar da 1964'tekilerle hemen hemen aynı niteliktedir.

Sanayileşmenin başlangıcından beri sıfır büyüme tehlikesi sürekli olarak gündemde kalmıştır. Stalin'in ölümünden sonra ilk kez hayat düzeyinin iyileştirilmesi konusu olumsuzluk işaretleri vermektedir. Beslenme zorlukları ve bazı sosyal hizmetlerin ortadan kaldırılması, sosyal harcamalardaki azalmalar da buna ilave edilebilir. Sovyet sosyal harcamaları içerisinde eğitim ve diğerlerinin payları düşüş göstermektedir. Aile geli-

(3) — Le dossier sur «les classes ouvrières et paysannes dans le monde communiste» paru en août 1981 dans le monde diplomatique.

rinin % 3-5'ini teşkil eden kiralar ve pansiyon ücretleri, lojman sınırlılığı, konut yapım maliyetlerindeki artışlar nedeniyle sürekli yükselmektedir.

Sovyetler Birliği'nde büyümenin sadeceli görelilikle kalmayıp aynı zamanda mutlak olarak da düşme kaydetmesi Sovyet akademisyenlerce de kabul edilmektedir. Bütün bunlara rağmen, Sovyetler Birliği, gelişmekte olan ya da durgunluk içinde bir ülke imajını yaratmamak için bilimsel araştırmaları yaygınlaştırmakta veya Baikal - Amur demiryolu hattı ve doğal gaz boru hattı örneklerinde olduğu gibi büyük şantiyeler açmakta, tarımsal ve endüstriyel potansiyelini genişletmektedir. Bugün söz konusu edilen «yavaşlama» ve «engelleme» olguları, geçmiş ekonomik tarihteki hayallerin ya da başarısızlıkların yeni bir anlatımıdır.

Geçen on yılda ve 11'inci Beş Yıllık Plan'ın ikinci yılında ekonominin genel görünümü şu şekildedir:

- **Büyüme:** Batı'nın sanayileşmiş ülkeleri ortalamalarına giderek yaklaşmaktadır. 1971-1975 döneminde yıllık oranlar milli gelirin % 5,7'sini, sınıai üretimin % 7,4'ünü, zirai üretimin % 2,5'ünü geçmiştir. 1976-1980 döneminde de aynı oranlar % 1,1, % 4,6 ve % 3,6 olarak gerçekleşmiştir.

- **Yatırımlar:** Son 10 yıllık dönemde % 66, milli gelirin de % 55'i oranında artış göstermiştir. Teknik araç ve gereçlerin yenilenmesine ayrılan kısım, 1970'de % 58 oranından, 1980 yılında % 72'ye yükselmiştir. Teknik seçimler ağır sanayi dalında olduğu gibi ziraat ve hafif endüstri olarak belirlenmektedir. Fakat etkileri yeterli değildir. Şantiyelerdeki süre

uzatılmaları verimlilik elde etme eksikliği ile belirlenen, sermaye yoğunluk katsayısının yükseltilmesi veya yatırımların randıman düşüklüğünün en karakteristik bir örneğidir.

- **Verimlilik:** İş verimliliği büyümenin her yerde istisnai ve tayin edici faktörü durumundadır. Zirai üretimin % 100'ü ve sınıai üretim artışının % 75'ini sağlar. Halbuki, işgücü rezervlerinin değeri, Brejnev döneminde yapılanlardan biri olarak, çalışma çağına gelmiş işgücünün % 90'ından fazlasını emme durumundadır. 1971-1975 yılları arasında üretimin % 4,6 olurken, bu oran 1982 yılında % 2'ye düşmüştür. Sovyet ekonomisi bu kadar kısa sürede gerçek bir ekonomik daralmayı nasıl önleyecektir? Birim başına üretilen ham madde ve enerji harcamaları artışı, aynı zamanda tüm büyüme göstergelerindeki düşüşü genel anlamda doğrulamaktadır.

Brejnev döneminde tarım, tarım/sanayi karışımı gelişme lehine yapısal reformlar ve yatırım artışları ile atağa kalktı. 1965'den sonra uygulanan politikalar, kırsal alanda bir reorganizasyon ve uzmanlaşma sağlanması yönünde bir harekete dönüştürülmüştür. Sovyetler Birliği, 70'li yılların ikinci yarısına kadar, üretim artışı konusunda, tarımsal üretim değerindeki artış bakımından dünya sıralamasında başlarda yer almaktadır.

Tarım ve gıda konusunda bağımsızlık, SSCB'nin öteden beri tek amacı olmuştur. Tahıl-saman-hayvan üretimi üçlüsü, SSCB'de toplam ürün ve ekili yüzeyin sürekli olarak % 80'ini oluşturmaktadır. Doğal şartların yetersiz olması ve toprağın verimsizliğine çare bulmak amacıyla, teknolojik güç ve yoğun toprak kullanımına

gidilmiştir. Dünyanın birinci sıradaki buğday üreticilerinden olan SSCB, iklimin elverişli olduğu bölgelerde dünyanın en yüksek verimini elde etmektedir (4). Hayvan ve nüfusun ihtiyacını karşılamak için 1961-1965 yılları arasında ortalama 130 milyon tonluk, 1976-1980 yılları arasında 205 milyon tonluk tahıl üretimi yetersiz kalmıştır. Bugün bir Sovyet tarım işçisinin emek verimliliği Amerikalı meslekdaşından dokuz kat daha düşüktür. Amerikalı tarımcı, kimyasal gübre, enerji ve sermaye kullanımı açılarından sonsuz denebilecek ölçüde tüketme gücüne sahip bulunmaktadır. Tüm bu anlatılanlara göre bir yargıya varılacak olursa; SSCB yabancı ülkelerden giderek daha fazla tahıl ithal etmeye mahkûmdur. SSCB'nin global olarak her yıl ithal etmek zorunda olduğu miktar, tahıl üretimi 200 milyon tonluk bir eşiği geçtikten sonra, yıllık olarak 40 milyon ton civarında olacaktır. Brejnev döneminde ülkenin tarım alanındaki zorluklarını aşmak amacıyla hazırlanan karmaşık önlemler bütünü «Özel Beslenme Programı» ise bugün için ölü doğmuş bir öneriler bütünü olmaktan öteye geçememiştir.

Teknolojik Gelişmenin Engellenmesi

Uzman işçilerin bir araya getirilmesiyle uygulanan teknik araştırma ve geliştirme çalışmaları Sovyet yöneticileri tarafından geniş ölçüde teşvik edilmektedir. SSCB için 70'li yılların en önemli olaylarından birisi de Batı teknolojisinin ithal edilmesidir. Ülke dahilinde bu sorun, şirketler düzeyinde yenilemeler, teknoloji yaratma veya bazı alanlarda çok ileri bi-

limsel gelişmeler sağlamak endişelerinden daha az düşünülmüş ve üzerinde durulmuş bir konudur. ABD ve Japonya ile karşılaştırılacak olursa, Sovyetler Birliği, çelik üretimi alanında yeni metotların uygulanması bakımından epeyce geri kalmış durumdadır. Bu durum, gaz ve petrol sondaj teknikleri ile elektronik, bilgisayar, suni ipek ve elektrik enerjisi transmisyon aksamı konularında da aynı şekildedir (5).

Sovyetler son zamanlarda Sibiryaya doğal gaz kaynaklarının işletilmesi konusunda araştırma gereçleri, sondaj pompaları, büyük diyametrik tüpler ve basınç istasyonları donanımı imali açısından yüksek vasıflı çeliğe ihtiyaç duymaktadırlar. Bu sebeple, sınırsız ihtiyaçlarını belirli bir düzeyde giderebilmek için zamana ihtiyaçları vardır. Teknolojik gecikme, telefon santralleri konusunda 15 yıl, her türden kablo üretiminde 7 ila 9 yıl, üçüncü kuşak bilgisayarların üretimi konusunda ise 7 yıllık bir süreyi kapsamaktadır. Batı'nın bu alanlarda Sovyetlere uyguladığı ambargo çok etkili olmaktadır. Sibiryaya doğal gaz boru hattının inşası yönünden ortaya çıkan sorunlar, Sovyetlerin Batı teknolojisine bağımlılığı konusundaki görüşleri kuvvetlendirmiştir.

Batı'dan ithal edilen makineler, Sovyet yatırımlarının sayısına göre çok sınırlı düzeyde devreye sokulduklarından, üretimde çok önemli gelişmeler sağlayamamaktadırlar (6). Batı ülkeleri uzmanları SSCB'nin yaptığı ya da yapmakta olduğu teknolojik ihtalatın sonuç ve etkilerini ayrı ayrı

(4) J. Casas, F. Labouesse, *Revue d'Etudes Comparees Est - Ouest*, 1/1981.

(5) E. Zaleski, H. Wienert, *Transfer de Techniques entre l'Est et l'Ouest*, OCDE, Paris 1980.

incelemişlerdir (7). Yenileştirme sorunlarına yeniden dönülecek olursa, iş organizasyonu konusunda; «Yeni yönetim metotları kabul edilmeksizin kendiliğinden Batı teknik modellerinin ithal edilmesi mümkün olabilir mi?» sorusuna cevap aramak gerekecektir. Halbuki Brejnev döneminde uygulanmaya başlanan modernizasyon –başka bir deyişle bilimsel ve teknik ihtilâl– ne sosyalizmin kabulüne ne de politik sisteme dokunmaksızın çalışma biçimi ve çalışma araçları üzerinde değişiklik yapılması varsayımına dayanmaktadır. Bu politika temelde bir zıtlık olmaktan ziyade, sistematik ölçüler içinde, maddi varlığı ve dünya silahlanma yarışını hızlandırmak, dünyaya gücü empoze etmek istemektedir.

ABD teknolojik üstünlük ve ekonomik güç açısından –verimlilik ve milli gelir olarak SSCB'nin yaklaşık iki katı– fazla ağırlığı olmayan Sovyet askeri ve politik etkinliği ötesinde, dünya ekonomisini kontrol etme bakımından, etkili araçlara sahiptir. Silahlanma yarışı bütün hızıyla devam etmekteyken, Sovyetler Birliği hâlâ eski bir formül olan; «tereyağı üretmek yerine top üretmek» zıtlılığı konusunda ikilem içersinde bulunmaktadır. Fakat ne olursa olsun izlenen politika sistemin ağırlıkları yönünden başarısızdır.

Uzay ve askeri teknoloji konusundaki ilerlemeler, sivil sektördeki

gelişmeleri olumsuz etkilemektedir. Üretim ile bilimsel bulguların devreye sokulması şeklindeki uygulama arasında sınırlı bir bağın bulunduğu gözlemlenmektedir. Teknolojik alandaki buluşların hemen üretime kazandırılması konusundaki yasaklamalar, merkezi plana tabi kuruluşlarca sürekli olarak eleştirilmektedir. Öte yandan bazı fabrikalar da teknolojik buluşları üretimi durdurmak zorunda kaldıklarından uygulamak istememektedirler. Örneğin 1976-1980 arasında üretilen 5.000 robotun yarısı, bunları yerleştirmek için üretim zincirini durdurmak zorunda kalan fabrika yöneticileri tarafından ihtiyacı karşılayamadıkları gerekçesiyle devre dışı bırakılmışlardır (8).

Bu güçsüzlüğü Sovyet akademisyenlerden Trapeznikov şöyle açıklamaktadır: Planlamada fiziksel üretim endeksinin içerdiği önem üzere bunu aşmak ya da gerçekleştirmek kolaylığı, planları gerçekleştirme konusunda stok yöneticilerinin eğilimi, tüketicilerle üreticiler arasında haber akımı eksikliği ile işletme yöneticilerinin yeni teknolojik buluşların getirdiği ek maliyetlerden korkmalarıdır (9). Çok ağır ve büyük üretmek tekrar tekrar eleştirilen endişe verici bir durumdur.

Diğer taraftan, spesifik ağırlıklar 1945'den beri, sınai mal üretim grubu olan A grubunda sürekli olarak % 75 daha fazladır. Burada kuruluş yöneticilerinin sistematik olarak sınırlandırmış iradesi de herhangi bir sonuç vermemektedir. Tüketim malları sektörü olan B sektörünün önceliği ko-

(6) Françoise Haegel, *Mémoire sur l'impact de l'embargo technologique de 1980 sur l'économie soviétique*, Université de Paris, Economique 07, Octobre 1981.

(7) Marie Lavigne, *Stratégies socialiste dans l'échange international*, Ed. Economica, Paris 1981.

(8) Rapport du Grosplan Signalé par L'URGENSE, Juin - 1982.

(9) Le Monde Diplomatique'den Pravda, 7 Mayıs 1982.

nusu, 1965-1975 yılları arasında gerçekleştirilemediği gibi, 1970 yılı sonrasında da gerçekleştirilememiştir. 1981-85 yılları arasında uygulanacak olan Beş Yıllık Plan henüz ilan edilmiştir. A grubunun bu planda da hâkimiyetini sürdürmesi kaçınılmaz olarak görülmektedir. Paralel pazar ve karaborsanın varlığına daha yeni dikkat çekilmiştir. Bazı batılı yazarlar pratik olarak uygulanamaz bir yasalığın sertliği ile seçimsiz niteliğini bir çelişki olarak ileriye sürmektedirler. İki ekonomiyi, karaborsa ve resmi piyasayı tanımlayıcı varsayım; ekonomik suçların planlanmış üretiminden başka bir şey değildir⁽¹⁰⁾.

1965 sanayi reformu, 1979'da çıkartılan bir kararname ile düzeltilmiş olmasına karşın ilk sonuçları bakımından olumlu olmuştur. Bu reform, ne bazı sendikacı ve aydınların arzularını demokratikleşmeyi sağlamış, ne de resmi piyasa koşulları çerçevesinde verimlilik nosyonunu geliştirebilmiştir. Bu reformun yapabildiği, bakanların iktidarını parçalamak ve konuya ilişkin çeşitli fikir ve önerileri bir araya getirmekten başka birşey değildir. SSCB'nin işletmelerde reorganizasyona gitme açısından elinde önemli sayılabilecek bazı tecrübeleri de vardır. Bu tecrübelerden ön önemlisi, SHEKİNO kimya kombinasıdır. Ücretin verimliliğe bağlı olduğu bir sisteme ulaşabilmek ve gerektiğinde personelin işine son verebilmek amacıyla, bu uygulama ile birçok değişiklikler ve yeni düzenlemelere gidilmiştir. Ancak, bu yöntemin yaygınlaştırılması daha sonra sınırlı kalmıştır. Bu konuda en önemli engellerden bi-

risi, işsizliğin giderek artış göstermesidir.

İşçilerle ilgili çok yeni bir eğilim «tugaylar» sistemidir. Verimliliğin kişisel denetimle yapıldığı, ücret ve teknik hakedişe karşılık bitmiş ürün verildiği ve yönetimle sözleşmeli olarak çalışan işçi tugayları oluşturulmuştur. Bu deneyimler, Menagement'dan türetilen «çalışmanın bilimsel organizasyonu» adı verilen karmaşık bir politikadan kaynaklanmaktadır. Ne bu gibi yönetim reformları ve ne de el emeğinin mobilize edilmesi olgusu, işçilerin disiplinsizliğini, üretimdeki eşitsiz ritimleri ve verimlilikteki güçsüzlükler gibi sorunları ortadan kaldıramamaktadır. Stalin döneminden beri, yeni düzenleme biçimleri, el emeğinin bölgesel fazlalığı ile yokluğu arasındaki zıtlığın üstesinden gelememiştir. Aynı şekilde teşvik eksikliği ve tüketim malları yokluğu da diğer nedenlerdendir.

Yapılan sosyolojik anketler, hiyerarşik ilişkiler ve iş şartları bakımından gençler arasında hoşnutsuzlukların bulunduğunu ortaya çıkarmaktadır. Eğer sistem bugün olduğu gibi politik tartışmalara ve demokratik seçimlere izin vermezse, özellikle zirvedeki kadrolar açısından rotasyon azalacak, bu da zaten gerektiği gibi işlemeyen eleştirii mekanizmasının yokluğu ile anlayış eksikliğinin sürüp gitmesine yol açacaktır.

◆ Zamanı gelen bir fikrin gücüne hiç bir ordu karşı koyamaz.

Victor Hugo

◆ İnsan bir şeyi sevmedikçe, onu anlamayı öğrenemez.

Goethe

(10) Gerard Duchêne, *In Travail et Monnaie en système socialiste*, ed. Economica, Paris 1981.

Tütünbank'ı ona güvenenler yüceltti.

Hızla gelişen banka
Tütünbank,
çok yönlü çalışmalarıyla
daima
hizmetinizdedir.

- Bankacılık
- Sigortacılık
- Sermaye piyasası hizmetleri
- Altın Satışı
- Kültürel hizmetler

Tütünbank
"bankanız"

Faturalı Yaşam Uygulaması Hakkında Düşünceler

RECEP PEKDEMİR

YENİ Hükümet'in kurulmasından önce ilk defa İktidar Partisi'nin Seçim Bildirgesi'nde (1) (*) ve daha sonra Hükümet Programı'nda (2) yer alan «Ücretlilere Vergi İadesi» uygulaması, 2.2.1984 tarihinde kanunlaşarak yürürlüğe girmiş (3), yürürlüğe konduğundan bu yana «Faturalı Yaşam» olarak sık sık sözü edilen bir konu haline almıştır. Kanunun yürürlüğe girmesinden günümüze kadar konunun aydınlatılması ve uygulamada kolaylık sağlanması için konuyla ilgili uzmanların görüş ve yorumları, ayrıca Maliye ve Gümrük Bakanlığı'nın değişik tarihlerde tebliğleri yayımlanmıştır (4). Ancak, «Faturalı Yaşam» uygulamasında karşılaşılabilecek sorunlar şimdiiye kadar fazla incelenmemiştir.

Bu yazımızda ilgili kanunun uygulanması sırasında karşılaşılan ve bundan sonra karşılaşılabilecek sorunlar ele alınacak; söz konusu sorunların çözümlenebilmesine, uygulamanın uzun vadede amaçları doğrultusunda başarılı olabilmesine ve uygulamanın sağlam temellere oturtulmasında bun-

dan sonra yapılabilecek yasal düzenlemelere yardımcı olunmaya çalışılacaktır.

İlgili kanunun 1. maddesinde belirtilen «Amaç ve Kapsam» bölümü, «Faturalı Yaşam» uygulamasından beklenen amaçları tam olarak açıklamamaktadır. Fakat bu amaçların çok yönlü olduğu bilinmektedir. Bunlar kısaca şöyle özetlenebilir:

a) Sabit gelirlielerin üzerinde yoğunlaşan Gelir Vergisi yükünü hafifletmek (5);

b) Ülkemizde yerleşmemiş olan, tüketim mallarının nihai tüketicieye satılması anındaki satışın belgelendirilmesi, fatura alma ve verme alışkanlığının kazandırılarak (6); (i) Devletin vergi gelirlerini (Gelir ve Kurumlar Vergisi) artırmak, (ii) Gelirin yeniden dağıtılmasında vergi sisteminden yararlanmak, (iii) Ekonomik denetim düzeninde oto-kontrol sağlamak, (iv) Katma Değer Vergisi'ne daha kolay geçmek.

Yukarıda belirtildiği gibi «Faturalı Yaşam» uygulaması gerçekte yaygın bir ekonomik denetim düzeninin kurulmasına yöneliktir (7). Ancak, vergi iadesinden yararlanacakların sade-

(*) Dergi'nin notu: Dipnotları yazının sonunda yer almaktadır.

ce ücretliler ile emekliler olması, kanunla getirilen özendirme ilkeleri ile ülkemizde vergi bilincinin temel aracı olan fatura ve belge kullanma alışkanlığının yaygınlaştırılmasını sınırlamıştır. Çünkü bu durumda ülkemizde vergi iadesinden yararlanabilecek olanların sayısı yaklaşık 4 milyon ile sınırlı kalmaktadır⁽⁸⁾. Bu nedenle uygulamada başarı sağlanabilmesi için sadece bu 4 milyon kişinin tüketim harcamalarının belgelendirilmesinin teşvik edilmesi yerine, tüm tüketim harcamalarının belgelendirilmesinin teşvik edilmesi daha yararlı olacaktır.

Ücretlilere Vergi İadesi Hakkında Kanun'un uygulanmasında kanun kapsamına alınanlar, - ülke çapında - yaptıkları harcamaların karşılığında fatura ve belge toplama yarışına girmişlerdir. Fakat vergi iadesine esas olacak harcama kalemlerinin türleri ve harcama belgesinin miktarı, ilgili kanun ve tebliğlerde sınırlı tutulmuştur⁽⁹⁾.

Buna göre, söz konusu kanunun amaç ve kapsamı ile ilgili 1. maddesinde yer alan «... harcamalara ilişkin her bir vesika tutarının 1000.— liradan az olmadığına tevsih edilmesi...» ibaresi açık olmayıp, henüz ilgililer tarafından tam olarak anlaşılmış değildir. Kanunda belirtilen bu ifade, kanunla ilgili olarak yayımlanan 2 Seri No.lu Tebliğ'de de açıklığa kavuşmamıştır⁽¹⁰⁾. Söz konusu ifade, bir defada yapılan alış tutarının mı, yoksa küçük miktardaki alış tutarlarının daha sonra birleştirilerek 1000.— lira veya daha fazlasına ulaşması halinde elde edilecek bir belge tutarının mı kastedildiği noktasında açık değildir. Kanundan yararlananlar küçük tutarlardaki perakende satış fişlerini biriktirerek, kanun hükmüne

uygun olarak hazırlanan bir belge ile değişimini sağlamak için çaba harcamaktadırlar. Nitekim belge sağlayan vergi yükümlülerinin bir bölümü bu görüşe uyararak perakende satış fişlerinin iade edilmesi ile on gün içinde veya ay sonunda fişleri fatu- rayaya dönüştürmektedirler⁽¹¹⁾. Ancak söz konusu uygulama; belge sağlayan kuruluşlarda satış işlemlerinin 213 sayılı Vergi Usul Kanunu'na göre tutulması gereken «Kasa Defteri»ne veya «Perakende Hasılat Defteri»ne geçirilmesinde, fişlerin ve sonradan kesilen faturalar tutarlarının iki defa kaydedilmesi tehlikesini yaratmaktadır⁽¹²⁾.

Vergi Usul Kanunu'nun 232. maddesinde, Ücretlilere Vergi İadesi Hakkında Kanun'da belirtilen ve ücretlilere belge sağlayan yükümlülerin mal alış ve satış işlemlerinin belgeye dayandırılması açık bir şekilde belirtilmiş ve aynı kanunun Mükerrer 185. ve 194. maddeleri uyarınca söz konusu işlemlerin kasa veya perakende hasılat defterine günü gününe kaydedilmesi hükme bağlanmıştır⁽¹³⁾. Yukarıda belirtilen uygulama ve bu uygulamanın kaydedilmesi ile ilgili olarak ve muhasebe bilgilerinin güvenilirliğinin sağlanması için bazı yeni düzenlemelerin getirilmesi gerekmektedir.

«Faturalı Yaşam» uygulamasında karşılaşılabilecek muhtemel bir başka sorun, ilgili kanunun 2. maddesinde iadeye esas alınacak tutar ile ilgilidir. Bu maddeye göre iadeye esas alınacak tutar, «... mal ve hizmet alımlarının gerçekleştiği ayda elde edilen net ücret⁽¹⁴⁾ gelirini aşamaz.» Bunun yanında kanunun 1. maddesinde vergi iadesine tabi mal ve hizmet alımları sıralanmıştır⁽¹⁵⁾. Yukarıda

belirtildiği gibi iadeye esas olacak belgeleri toplama yarışında bulunan kişiler, her ay net aylık gelirleri tutarı kadar belge sağlayabileceklerdir. Oysa vergi iadesinden yararlanabilecek bir ücretlinin, vergi iadesi kapsamına alınmayan mal ve hizmet alımlarında bulunması mümkün olabilir. Bu durumda, vergi iadesi kapsamı dışında bırakılan mal veya hizmet alımlarında bulunan bir ücretlinin, aylık net ücret geliri tutarında vergi iadesine esas belge sağlayamaması halinde; vergi iadesi kapsamı dışında bırakılan mal veya hizmet alımlarının tutarı kadar «nylon belge» alması olasıdır. Bu konuda bütün ülkeyi temsil edebilecek bir örnek grubunda, beyan edilen belgeleri, beyan edenlerin net aylık gelirlerini ve iade kapsamı dışında kalan harcamalarını tespitiye yönelik olarak yapılacak bilimsel bir araştırma konuyu aydınlatacaktır⁽¹⁸⁾.

Ücretlilerin alacağı vergi iade miktarlarında, «Faturalı Yaşam» uygulamasının amacına ters düşen bir dengesizliğin olabileceği, ayrıca önemli bir sorun olarak karşımıza çıkmaktadır. Örneğin, belirli bir dönemde aynı net ücret gelirin e sahip olup kirada oturan ücretliler ile kendi evinde oturan ücretliler arasında, elde edilecek vergi iadesi miktarı bakımından (diğer gelirlerin olmadığı varsayımıyla), kirada oturan ücretlilerin aleyhinde bir fark doğacaktır. Çünkü kira harcamaları ilgili kanunda kapsam dışı bırakılmıştır. Bu durumda belirli bir büyüklüğe ulaşan kira harcamaları, aradaki farkın artmasına neden olabilecektir.

«Faturalı Yaşam» uygulamasında karşılaşılan bir diğer sorun, vergi iadesine esas olacak belgeyi sağlayan

kuruluşların satış gelirlerinde meydana gelebilecek değişmelerle ilgilidir. Vergi iadesine esas olacak mal ve hizmet alımlarının belgelendirilmesinde, fatura ile İşletme Vergisi Perakende Satış Vesikası geçerli sayılmıştır⁽¹⁷⁾. Fatura ve İşletme Vergisi Perakende Satış Vesikası'nı ise, 213 sayılı Vergi Usul Kanunu'nun 177. ve 178. maddelerinde belirtilen ve gelirleri gerçek usulde tespit edilip vergilendirilen birinci ve ikinci sınıf tüccarlar düzenleyebileceklerdir. Bu husus 213 sayılı Vergi Usul Kanunu'nun 232. maddesinde hükme bağlanmıştır. Bu durumda, iadeye esas olacak mal ve hizmetlerin satışı ile ilgili olarak, yukarıda belirtilen birinci ve ikinci sınıf tüccarların satış gelirlerinde, kıstıtlı koşullarda faaliyet gösteren ve gelirleri götürü usulde tespit edilip vergilendirilen tüccarların satış gelirin e nazaran bir artış beklemek mümkündür⁽¹⁸⁾. Çünkü, vergi iadesinden yararlanmak isteyenler, mal ve hizmet alımlarını doğal olarak kendilerine gerekli belgeyi düzenleyecek kurum ve kuruluşlardan sağlayacaklardır. Bu durumda söz konusu belgeleri düzenleyemeyecek olan küçük kuruluşların faaliyetlerinde bir gerileme beklenmelidir⁽¹⁹⁾. Bu konuda yapılacak bilimsel bir araştırma sonucunda sözü edilen gerileme doğrulanabilecektir.

Bu yazıda, kısaca «Faturalı Yaşam» olarak bilinen ücretlilere vergi uygulamasının bir değerlemesi ve uygulamada karşılaşılan sorunlar tartışılmaya çalışılmıştır. Sonuç olarak; yaygın bir ekonomik denetim düzeninin kurulması, gelir dağılımının iyileştirilmesi amaçlanarak yürürlüğe konan ve toplumun birçok kesimini ilgilendiren Ücretlilere Vergi İadesi Hak-

kinda Kanun'un amaçlarının gerçekleştirilmesi, «Faturalı Yaşam» uygulamasının uzun vadede başarılı olabilmesi için, yeni düzenlemelerin yapılmasında yarar vardır.

DİPNOTLARI

(1) İktidar Partisi'nin Seçim Bildirgesi olarak hazırlanan «Turgut Özal'ın Görüşleri» adlı kitapçığın 15. sayfasında «... işçi ve memurların yaptıkları harcamaların faturalarını ibraz ettikleri takdirde, yaptıkları masrafların belirli bir kısmını vergi iadesi olarak devletten alabileceklerdir.» cümlesi yer almıştır.

(2) 19 Aralık 1983 günü T.B.M.M.'nde okunan Yeni Hükümet'in Programı'nda «ortadirek» diye adlandırılan çiftçi, memur, işçi, esnaf, emekli sınıfın milli gelirden daha fazla pay almasını ve gelir dağılımının zaman içerisinde daha dengeli bir yapıya kavuşturulmasını sağlayacak tedbirler sıralanmış, bu arada memur ve işçilerin faturaya bağlanmış harcamalarının belirli bir oranın vergi iadesi olarak kendilerine geri verileceği belirtilmişti.

(3) 2.2.1984 tarihinde kabul edilen 2978 sayılı «Ücretlilere Vergi İadesi Hakkında Kanun», 1.1.1984 tarihinden itibaren geçerli olmak üzere, 8 Şubat 1984 tarih ve 18306 sayılı Resmî Gazete'de yayınlanarak yürürlüğe girmiştir.

(4) Ayrıntılı bilgi için bkz. (a) Maliye ve Gümrük Bakanlığı Ücretlilere Vergi İadesi Genel Tebliği: Seri No. 1, 2, 3, 4 (7 Mart 1984 tarih ve 18334 sayılı Resmî Gazete); Seri No. 5 (17 Mart 1984 tarih ve 18344 sayılı Resmî Gazete); Seri No. 6 (17 Mayıs 1984 tarih ve 18404 sayılı Resmî Gazete). (b) Osman Selim Kocahanoğlu; 13 - 14 - 15 Şubat 1984, Dünya Gazetesi. (c) Veysi Seviğ; «Ücretlilere Vergi İadesi, Vergi İadesinden Yararlanacak Olanlar», 3 Nisan 1984, Dünya Gazetesi.

(5) Nazmi Civan; «Faturalı Yaşam», İktisat Dergisi, Şubat 1984, Sayı 231, sayfa 13.

(6) (a) Nazmi Civan, a.g.m.; (b) Selâhattin Tuncer; «Ücretlilere Vergi İadesinde GÜdülen Amaçlar», 7 Mart 1984, Dünya Gazetesi.

(7) Veysi Seviğ, a.g.m..

ES Yayınları sunar :

Prof. Dr. Ünal TEKİNALP

SERMAYE PİYASASI HUKUKUNUN ESASLARI

Bilim ve iş çevrelerinin beklediği yapıt.
Fiyatı : 500.— TL

İsteme Adresi:

Ekonomik ve Sosyal Yayınlar A.Ş.
Catalceşme Sokak No. 11/4 Çağaloğlu - İstanbul
Telefon : 26 34 11

Not: Ödemeli postalamo yapılmaz. PTT ile gönderilmesini isteyenler, kitap bedeli 65.— TL tutan pul parasını ilave ederler. önceden havale çekimlerini gerektirmezler.

Kitapçılar için Genel Dağıtım:
GE - DA

en iyi
battaniye
kumaş
iplik

aksu

markasını
taşır

(8) Veysi Seviğ, a.g.m..

(9) Ayrıntılı bilgi için bkz.: (a) 2.2.1984 tarih ve 2978 sayılı Kanun'un 1. ve 2. maddesi, (b) Ücretlilere Vergi İadesi Genel Tebliği, Seri No. 3 ve 6.

(10) Ücretlilere Vergi İadesi Genel Tebliği Seri No. 2; 2-B/f fıkrası aynen şöyledir: «Kanun'un 1. maddesi uyarınca, vergi iadesine konu harcamaların usulüne uygun olarak belgelendirilmesi yanında, harcamalara ilişkin her bir belge tutarının 1.000.— liradan az olmaması gerekmektedir...»

(11) Hatta, bazı işyerlerimizde, «Perakende satış fişlerimiz ay sonunda (on gün içinde) faturaya dönüştürülür.» şeklinde duvar ilanlarına rastlamak mümkündür.

(12) Ayrıntılı bilgi için bkz.: 213 sayılı Vergi Usul Kanunu, Mükerrer Madde 185 ve 194.

(13) 213 sayılı Vergi Usul Kanunu, madde: 227, 228, 229, 230, 231, 232 ve 233.

(14) Net ücret, 2.2.1984 tarih ve 2978 sayılı Kanun'un 2. maddesinde şöyle tanımlanmıştır: «Gerçek ücretlerde net ücret geliri, vergiye tabi olsun veya olmasın, ücret toplamından emekli aidatı, Sosyal Sigortalar primleri, Ordu Yardımlaşma Kurumu ve benzeri kamu kurumları için yapılan kesintiler ve vergiler düşüldükten sonra kalan tutardır. Götürü ücretlerde net ücret geliri, hizmet erbabının götürü olarak tespit olunan ücretinden tah edilen Gelir Vergisi indirildikten sonra kalan tutarın onikide biridir.»

(15) Bu konuda ayrıntılı bilgi için bkz.: (a) 2.2.1984 tarih ve 2978 sayılı Kanun, madde 1. (b) Ücretlilere Vergi İadesi Genel Tebliği Seri No. 6.

(16) Bu konuda yapılmış bir bilimsel araştırma yoktur. Böyle bir araştırmanın yapılması çok yararlı olacaktır.

(17) Ayrıntılı bilgi için bkz.: Ücretlilere Vergi İadesi Genel Tebliği, Seri No. 2, 2-B/a ve B/b fıkraları.

(18) Nitekim bu konudan yararlan-

mak isteyen bazı kuruluşlar, kanunun yürürlüğe girdiği günlerde, «İstenildiğinde 1000.— lirayı aşan satışlarda fatura verilir.» şeklinde, fatura verebilen bir işletme olduklarına ilişkin reklam yapmışlardır.

(19) Bu konuda, İstanbul'un kenar mahallelerinde gıda maddeleri satışı ile uğraşan ve gelirleri götürü olarak tespit edilip vergilendirilen kişilerle yaptığımız görüşmelerde, «Faturalı Yaşam» uygulamasının başlatılmasından sonra bu kişilerin faaliyetlerinde bir gerileme olduğu saptanmıştır.

banka ve ekonomik yorumlar

Aylık Dergi

Ciltlenmiş
eski sayıları:

- Bankacılar
 - İktisatçılar
 - Yöneticiler
- ve ilgili alanlarda
yüksek öğrenim gören
- Öğrenciler

için en yararlı kaynak.

1983 yılı cildi : 2.000.— TL

1982 yılı cildi : 1.500.— TL

1981 yılı cildi : 1.000.— TL

1980 yılı cildi : 800.— TL

1979 yılı cildi : 800.— TL

1978 yılı cildi : 800.— TL

Önceki yıllar : 500.— TL

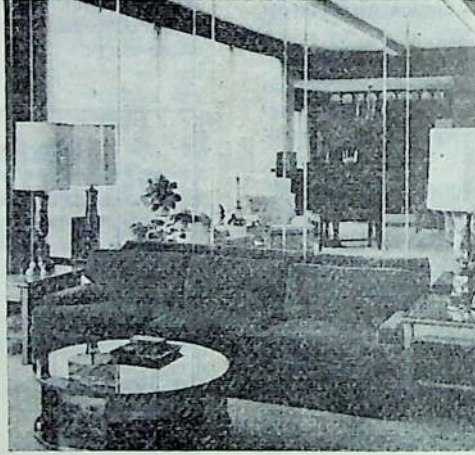
İSTEME ADRESİ :

Çatalceşme Sokak No. 17/4

Cağaloğlu - İstanbul

TELEFON : 526 34 11

Yaşamınızdan bir duvar kaldırın.

Her salon, her oda dört duvardı eskiden.
Şimdi Flotal kaldırıyor bir duvarı, yerine ışıltıyı, güzelliği,
mutluluğu koyuyor. Büyüyor salonlar, odalar, holler. Derinlik
kazanıyor göz alabildiğine. Birken iki oluyor vazo, birken iki
oluyor tablo, birken iki oluyor her eşya. Kristal ayna Flotal ile
yaşam yineleniyor, yaşam yenileniyor.

FLOTAL®
EFOLAT
"KRİSTAL AYNA"

Cam Pazarlama A.Ş.
Buyukdere Caddesi, Beytem Han Kat: 4/8
Şişli, İstanbul Tel: 146 11 30

AYIN EKONOMİK OLAYLARI

DR. YILDIRIM KILKIŞ

Genel Manzara

1984 Ağustos'unun başlarına geldiğimiz günlerde, bütün dünyada süren ekonomik durgunluğun, ülkemizde de devam ettiğini görmekteyiz.

Ancak, Türkiye'deki durgunluk, hükümetin talep enflasyonunu azaltmak için aldığı tedbirler yüzünden çok daha şiddetli bir görünüm içindedir. Kolay kredi şartları ve imkânlarıyla desteklenmeye alışmış olan özel firmaların bir kısmı, talebi kısıtlayan uygulamalar dolayısıyla, aldıkları kredilerin faizlerini ve ana paralarını ödeyemeyecek duruma düşmüşlerdir. Bu sebeple bazı firmaların ayakta kalma çabaları görülürken, iflas eden ve faaliyet alanlarını kısıtlayan firmaların önemli sayıya ulaştıkları da anlaşılmaktadır.

Bu manzara, hükümetin söz verdiği enflasyon hızının azaltılmasıyla ilgili uygulamaların sonucu olurken, öz sermaye-dış kaynak oranının firma dışı kaynak aleyhine azaltılmasına yol açan uygulamaları da beraberinde getirdiğini göstermektedir. Nitekim, 1984'ün başından bu yana sermayesini arttıran şirketlerin sayıları artmaktadır.

Basında yer alan rakamlar doğru ise, bu manzaranın, Başbakan Özal'ın çizdiği genel eğilime uyum gösterdiğini kabul etmek gerekir.

Enflasyonla kalkınma dönemini arayan ve bu döneme dönmeyi özleyenlerin, Türkiye ekonomisine getirilen dengesizliğin düzeltilmesi çabalarını artık anlamaları gerektiğini ifade etmek zorunludur.

Bununla beraber, birkaç aydan beri bu sütunlarda belirtmeye çalıştığımız gibi, ekonomik durgunluğun giderilmesi için, istihdamı arttırıcı tedbirlerin hâlâ alınmadığı söylenebilir. Her ne kadar toplu konut fonu yaratmak suretiyle, inşaat piyasasının canlandırılması için birçok tedbirin yürürlüğe girdiğini itiraf etmek gerekirse de (23.6.1984 tarihli Resmi Gazete'de yayınlanan Toplu Konut Kanunu Uygulama Yönetmeliği gibi...) maliyetlerin yüksekliği nedeniyle, bu inşaat kesiminin ve dolayısıyla geniş istihdam alanının hâlâ hareketsiz olduğu bilinmektedir.

Geçtiğimiz dönem içinde, ekonomik hayatı ilgilendiren başlıca karar ve olaylar şöyle özetlenebilir :

Kamu İktisadi Teşebbüslerinin Yeniden Düzenlenmesi

Kamu İktisadi Teşebbüslerini yeniden düzenleyen 233 sayılı Kanun Hükümünde Kararname ile, bu teşebbüslerin yönetimi politikadan arındırılmaya çalışılmış ve hükümetin kontrolü güçlendirilmiştir. Başbakanlığın en büyük KİT üst kuruluşu haline gelmesini sağlayan bu KHK ile, Başbakanlığa bağlı devlet kuruluşları, KİT'lerin yönetim kadrolarının memur ağırlıklı olması esasını da belirli şartlarla kontrol altına almaktadır.

Bu düzenlemenin, Kamu İktisadi Teşekküllerinin, ekonomi kuralları içinde, küçük politikanın oyuncuğu olmadan, çalışmasını sağlamayı amaçladığı anlaşılmaktadır.

Kambiyo ile ilgili mevzuat

13 Temmuz 1984 tarihli Resmi Gazete'de yayınlanan, Türk Parası Kıymetini Koruma Hakkında 30 sayılı Karar ile Başbakan Yardımcılığının bu karara ek Tebliğindeki hükümlere dair Merkez Bankası Genelgesi, uygulamalara açıklık getirmektedir.

Bu genelge (Sayı 1/A), bankaların yurt dışına efektif sevketmelerini serbest bırakmakta; döviz kurlarının bankalarca nasıl tespit edileceğini esasa bağlamaktadır.

Genelge, ihracata, ithalata, görünmeyen işlemlere, sermaye akımına ilişkin hükümleri geniş bir şekilde açıklamaktadır.

Ayrıca, 7 Temmuz 1984 tarihli Resmi Gazete'de yayınlanan Bakanlar Kurulu Kararı ile Türk Parası Kıymetini Koruma Hakkında 30 sayılı Karar, Türk parasının yabancı paralar ve altın karşısındaki değerinin belirlenmesine döviz ve dövizli temsil eden belgelere, dövizlerin tasarruf ve idaresine Türk parası ve Türk parasını temsil eden belgelerin ithal ve ihracına, kıymetli maden, taş ve eşyalara ilişkin işlemler, prim tahsili suretiyle bedelsiz ithal izni vermeye, ihracata, ithalata, özelliği olan ihracat ve ithalata, görünmeyen işlemlere, sermaye hareketlerine ilişkin kambiyo işlemlerine ait düzenleyici, sınırlayıcı ve yasaklayıcı esaslar tayin ve tespit edilmektedir.

Dış Ticaretle İlgili Mevzuat

İhracat:

10 Temmuz 1984 tarihli Resmi Gazete'de yayınlanan «İhracatı Teşvik Kararına Ek Karar» ile, 84/7557 sayılı İhracatı Teşvik Kararı'nın 10. maddesinin 3. paragrafına şu fıkra eklenmiştir:

«Belgeli ve belgesiz ihracat taahhütlerinde öngörülen kredinin tamamının kullanılmamış olması halinde ise taahhüt edilen ihracat, alınan taahhüt sırasında öngörülen taahhüt/kredi oranına paralel olarak düşürülebilir, Belgeli taahhütlerde bu uygulama TUB'ca, belgesizlerde T.C. Merkez Bankası'nca yapılır.»

İhracatla ilgili diğer bir uygulama da, 22 Haziran 1984 tarihli Resmi Gazete'de yayınlanan Para ve Kredi Kurulu'nun 111 sıra no.lu Tebliği'nde yer almaktadır.

Bu Tebliğe göre:

1 — Buğday, Arpa ve Un ihracatından alınan Destekleme ve Fiyat İstikrar Primleri aşağıdaki şekilde tespit edilmiştir.

	Fona Alınacak Meblağ
— Buğday	20 dolar/ton karşılığı TL.
— Arpa	20 dolar/ton karşılığı TL.
— Un	15 dolar/ton karşılığı TL.

2 — Küçükbaş ve büyükbaş canlı hayvan ihracatından alınmakta olan Destekleme ve Fiyat İstikrar Primleri beher hayvan başına olmak üzere aşağıdaki şekilde yeniden tesbit edilmiştir.

	Fona Alınacak Meblağ
— Küçükbaş Hayvan (Canlı kıl keçisi hariç)	Adedi 15 ABD \$'ı karşılığı TL
— Canlı kıl keçisi	Adedi 6 ABD \$'ı karşılığı TL
— Büyükbaş hayvan	Adedi 5 ABD \$'ı karşılığı TL

Bu tebliğin yayımı tarihine kadar lisansa bağlanmış veya Hazine ve Dış Ticaret Müsteşarlığı'na intikal ettirilmiş olanların lisansa bağlanmaları halinde yapılacak canlı hayvan ihracatında; canlı koyun için 17.5.1984 tarih ve 18404 sayılı Resmi Gazete'de yayımlanmış olan Para ve Kredi Kurulu'nun 110 sıra no.lu, canlı kıl keçisi ve canlı büyükbaş hayvan için 22.6.1983 tarih ve 18085 sayılı Resmi Gazete'de yayımlanmış olan 80 sıra no.lu tebliğlerindeki primler uygulanır.

İthalat:

1984 yılı ithalat rejimi ile ilgili olarak 28.12.1983 tarihli Resmi Gazete'de yayımlandığı üzere, ithalatta alınan Gümrük ve İstihsal Vergisi oranları, 1.7.1984 tarihinde; itibaren 1.1.1985 tarihine kadar geçerli olmak üzere yeniden düzenlenmiştir.

11.7.1984 tarihli Resmi Gazete'de yayımlanan Bakanlar Kurulu Kararı ile yapılan bu düzenlemenin yanında ayrıca, ithalatçıların döviz tahsisi olmadan ithalat işlemi yapabilecekleri hükmü de getirilmiştir.

İthalatla ilgili diğer bir yenilik, 20 Haziran 1984 tarihli Resmi Gazete'de yayımlanan demir-çelik ithalatından alınan fon miktarıyla ilgilidir.

10 Mayıs 1984 tarihinden beri ton başına 35 - 15 dolar arasında uygulanan fon'lar 20 Haziran'dan itibaren 1 dolara indirilmiş bulunmaktadır.

İktisat Bankası El Değiştirdi

Ergür Holding A.Ş.'nin iştiraki olan İktisat Bankası T.A.Ş. el değiştirerek Uluslararası Endüstri ve Ticaret Bankası A.Ş. yöneticisi Erol Aksoy başkanlığında bir gruba devredilmiştir.

Erol Eksoy ve yakınları, İktisat Bankası T.A.Ş.'nin % 36 hissesini alırken % 33 hisse de Uluslararası Endüstri ve Ticaret Bankası A.Ş. tarafından satın alınmıştır.

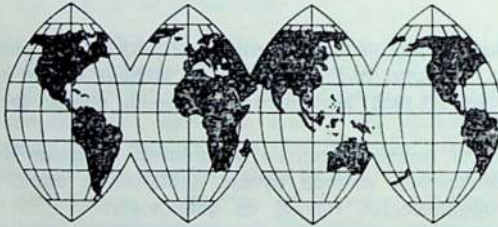
Akaryakıtta Zam Devam Ediyor

Dolar kuru yükseldikçe yeniden ayarlanan akaryakıt fiyatları, son olarak 9 Temmuz 1984'ten itibaren tekrar arttırılmıştır.

Buna göre, eski ve yeni fiyatlar (Ankara'da perakende TL olarak) şöyle olmuştur :

ÜRÜN	30.5.1984	9.7.1984
Süper Benzin	166.—	173.50
Normal Benzin	154.—	161.—
Gazyağı	103.—	108.—
Motorin	103.—	108.—
Fuel - Oil (6 No.)	69.—	72.—
Likit Petrol Gazı 12 kg.	1.510.—	1.582.—

Hayat pahalılığının devamını etkileyen bu zamların arkasından demir-çelik fiyatlarına da zam yapılması beklenmektedir.

Türkiye'de ve bütün dünyada

Akbank Türkiye'de ve bütün dünyada hizmetinizdedir.

İhracat-İthalat işlemlerinizi, döviz-mevduat-kredi hesaplarınız ve tüm bankacılık sorunlarınız için Akbank'ın deneyiminden ve dış dünyadaki itibarından yararlanın.

Yurt içinde Akbank şubeleri, yurt dışında Akbank Temsilcilikleri ve Akbank'ın bütün dünyadaki birinci sınıf muhabirleri ile sürdürdüğü işbirliği, tüm bankacılık sorunlarınızı kısa sürede çözüme ulaştırır.

Dış Temsilcilikler

NEWYORK FRANKFURT LONDRA

Essen, Batı Berlin, Münih, Hamburg, Stuttgart, Hannover

AKBANK
Güveninizin eseri

REPRO

YENİ YAYINLAR

M. TARIK YAŞA

PARA VE İNSAN

BULUTOĞLU, Prof. Dr. Kenan;
Altın Kitaplar Yayınevi, Güncel Sorunlar Dizisi, İstanbul Mayıs 1984, viii + 399 sayfa, 600.— TL (*).

Sayın Bulutoğlu son yapıtında «Para ve İnsan» ilişkilerini inceliyor. Gerçekte yazarın amacı; giderek ağırlaşan ekonomik koşulların baskısı altında, tüketim düzeyini koruma uğraşısı veren küçük tasarruflara yol göstermektir. Toplumumuzun bu kesiminin geçim sıkıntısına düşmeden yaşamını sürdürebilmek için tek dayanağı, küçük tasarruflarından sağlayacağı yan gelirlerdir. Ancak, ülkemizde yetmişli yılların sonunda ve seksenli yılların başında yaşanan «Bankerlik Olayı»nın süregelen olumsuz etkileri karşısında bu kesim ka-

rarsız durumdadır. Geçmişin acı deneyimlerinden bir ölçüde de olsa ders aldığı için temkinli davranmakta ve «Paramı nereye yatırırım?» sorusuna cevap aramaktadır. Sade ve akıcı bir dille kaleme alınan «Para ve İnsan»da, bu sorunun cevabı verilmekte, küçük tasarrufların paralarını en iyi biçimde değerlendirme yollarına ışık tutulmakta, çeşitli yatırım seçeneklerinin verimi ve rizikosu anlatılmaktadır.

Kitabın yayımlanmasından sonra kendisiyle görüştüğümüz yazar özette şunları söylemiştir: «Para ve İnsan»ı yazmaya, toplumumuzun yaşadığı bankerler faciasından sonra karar verdim. Gerçekten, geniş kütlelerin tasarruflarını çeşitli yatırımlara yönlendirmeleri için aydınlatılmaya ihtiyaçları çok büyük... Bankaların, faizcilerin, spekülâtörlerin reklamları çok yanıltıcı olabiliyor. Bunların etkilerini dengeleyecek tarafsız bir kılavuza büyük ihtiyaç var. Nitekim kitaba koymayı düşündüğüm ilk başlık amacımı belki daha iyi anlatıyordu: **Paramızı Nereye Yatıralım? Küçük Tasarrufların Yatırım Kılavuzu**. Ne var ki sadece kuru öğütler sıralamak yerine, insanları biraz da çarpıcı bir takım olayları anlatarak aydınlatma-

(*) Kitap, Banka ve Ekonomik Yorumlar Dergisi İdare Merkezi'nden satın alınabilir. Ödemeli gönderim yapılmaz. Adreslerine posta ile taahhütlü olarak yollanmasını isteyenlerin, kitap bedeline 150.— TL ilave ederek önceden havale çıkarmaları gerekmektedir.

nin daha yararlı olacağını düşündüm. Bu, aynı zamanda konuya bir öykü sürükleyiciliği de katıyordu. Flaş bazı olayları, gözlemleri, düzenlemeleri çerçeve içinde vermenin de kitaba bir magazin çeşitlenmesini katacağını düşündüm.»

Kitap 11 bölümden oluşmakta ve bir «Artsöz»le sonuçlanmaktadır. İlk bölüm konuya genel bir bakışa, son bölüm ise toplu değerlendirmeye ayrılmıştır. Bölümler içindeki çarpıcı arabaşlıklar ve kısa öyküler okuyucuyu çekerek, kimi ağır konuları rahatça izlemesini sağlamakta; bölüm sonlarında yer alan «Öğütler» ise düşündürerek doğru karar vermesini kolaylaştırmaktadır.

Konu, toplumumuzun büyük bir bölümünün şu ya da bu şekilde karıştığı banker olayının öyküsü ile açılıyor. Paranın alışverişler için ne kadarının nasıl harcanacağı veriliyor. Daha sonra bankaların, kredi kartlarının, çeklerin, nakdin ödeme aracı olarak nasıl kullanılacağı; ülkemizdeki yasal düzenlemeler ve halkın alışkanlıkları çerçevesinde anlatılıyor. Sonraki bölümlerde gelirlerin nasıl biriktirildiği, bu birikimlerin nerelere yatırılacağı ele alınıyor.

Kitapta ödüncüler yoluyla paranın değerlendirilmesi konusuna iki bölüm ayrılmış. Birincisi banka mevduatı, ikincisi tahviller ve kişiler arası ödüncüler... Banka mevduatında dikkat edilecek noktalar, mevduat rizikosunu, bankaların güvence durumu, iflas olasılıkları ve güç duruma düşen bankadaki mevduatın korunması; son düzenlemelerin ışığında açıklanıyor.

Tahviller ve hisse senetleri, henüz işleyen bir borsa olmamasına karşın, halkın ilgi duymaya başladığı yatırım

alanları. Ancak, parayı bu alanlarda değerlendirebilmek için işin uzmanı olmak ve iyi bilgi toplamak gerek. Yazar, dikkat edilmesi gereken önemli noktaları belirliyor.

Altına yatırım, genel olarak Türk toplumunun ve özellikle kırsal kesimde yaşayanların geleneksel bir tutumu. Bilindiği gibi, altına bağlananlar son 10 yılda çok kârlı çıktılar. Acaba önümüzdeki yıllarda aynı kazanç tekrarlanacak mı? Külçe, sikke ya da mücevher alma ne zaman kazançlıdır? Altın dışında giderek değerlenen bir taşınır da antika eşyadır. Bu alana yapılan yatırım cazip olabilir mi? Yatırımcı nelere dikkat etmeli? Bu ve benzeri soruların cevaplarını kitapta buluyoruz.

Bina ya da arsa gibi taşınmaz mal alımı, uzun süreli biriktirim alanıdır. Özellikle arsa alımı, bu alanda birinci sırada yer alır. Ancak, arsaya ya da binaya para bağlanırken birçok rizikoların iyi ölçülmesi gerekir. Yoksa gerçekte çok kârlı olabilecek bir yatırım boşa gidebilir. Kitapta bu konu, ilgili yasalara dayanılarak, son düzenlemelere göre açıklanıyor.

Konut alımı, her küçük tasarruf sahibinin başta gelen özlemi. Ama bunu gerçekleştirebilmek için genellikle ömür boyu birikimde bulunmak gerekiyor. Son yıllarda konut maliyetlerinin hızla artışı, konut edinme süresini daha da uzatmıştır. Devletin destek olduğu tasarruf planları hemen hemen yok gibidir; ya da yüksek maliyetlidir. Kitapta, toplu konuta ne derece işlerlik kazandırılacağı ve uygulamada başarı koşulları değerlendiriliyor. Yazara göre; insanın yapabileceği en iyi yatırım, içinde oturacağı bir ev edinmektir. Diğer yatırımların aksine, ev edinmek, her yıl

rımlar bu amaca yönelik ara yatırımlar, ara duraklar olmalıdır. Gecekondu yapımı bile içinde oturup tapuyu alabilenler için kârlı bir yatırımdır.

Yatırımlar genellikle gözle görülür, taşınır ya da taşınmaz mal varlığında gerçekleşen zenginlik birikimi olarak kabul edilir. İnsanın hayatını kazanma gücünü, gelir elde etme olanaklarını artıran eğitim ve sağlık harcamaları, geniş kütlelerce yatırım gibi algılanmaz. Oysa, özellikle çocukların yetişmesi için yapılacak harcamalar, aileler açısından en önemli ve geciktirilmesi çok sakıncalı yatırımlardır. Kitap, bu konuda ana-babaların nelere dikkat etmeleri ge-

rektiğini, çocuklara iyi bir eğitimin nasıl verilebileceğini de açıklıyor.

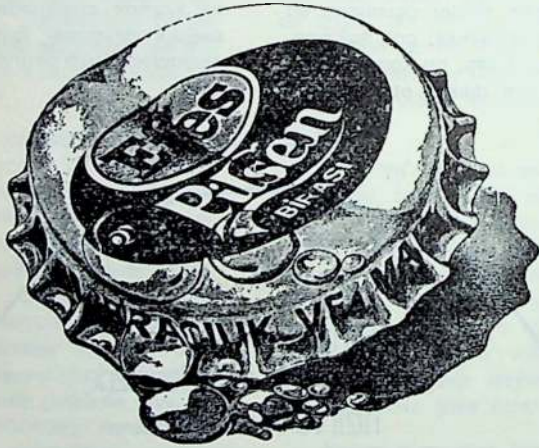
Bir kez daha vurgulayalım : Kitapta, yukarıda özetlenen tüm konular, pratik bilgiler halinde ve okuyucuyu sıkmadan aktarılıyor. Çetin konulara girildiğinde bile kitap bu özelliğini yitirmiyor. Sayın Bulutoğlu, mali ve ekonomik konularda 10'dan fazla kitaba imzasını atmış bir bilim adamıdır. Fakat bu son kitabı, çok geniş bir çevreye seslenen gerçekten ilginç bir yapıt ve küçük tasarruflarını değerlendirmek isteyenler için yararlı bir kaynak niteliğindedir. Yazarı bu değişik çalışması için kutlar, kitabı okumalarını tüm okurlarımıza salık veririz.

İthalat, İhracat ve
tüm kambiyo işlemlerinizde
hızlı ve etkin servis.

**TÜRKİYE
EMLAK KREDİ
BANKASI**

“size avantaj sağlar”

**"BİRA"
BU KAPAĞIN
ALTINDADIR.**

1957'den beri

“ENKA”

Enka İnşaat, 25 yıllık yaşamında
gerçekleştirdiği dev eserler
ve ulaştığı yüksek teknoloji ile
bugün dünyanın en büyük inşaat şirketleri arasındadır.

Enka İnşaat, uluslararası alanda
Türk girişimciliğinin yüz akıdır.

ENKA

İnşaat ve Sanayi A.Ş.

Balmumcu - Beşiktaş, İstanbul - TURKEY

Tel.: 66 22 15 Telex: 26 490 enas tr 26 139 pıma tr.

..Ve Yapı Kredi şehirlerarası elektronik iletişimi başlattı!

“Tele-İşlem”de Ankara-İstanbul

Bir saniye!

Yapı Kredi bankalarda
zaman yitiren herkesi
bu yazıyı okumaya çağırıyor.

Çünkü bankadaki işiniz: ister şube içi, ister şubeler arası, ister seniz şehirlerarası olsun, Yapı Kredi’lerde “beklemek” tanihe kaçıyor!

Türk Bankacılığında tam elektronik çağın öncüsü Yapı Kredi, şimdi Tele-İşlem’de şehirlerarası elektronik iletişimi de başlattı!

Ve bugün, İstanbul’da 11, Ankara’da 4 Yapı Kredi elektronik iletişimle birbirine bağlandı.

Şimdi, İstanbul’da: **Merkez, 4. Levent, Şişli,**

Rıhtım, Barbarosbulvarı, Parmakkapı, Kurtuluş,

Beşiktaş, Perşembepazarı, Nişantaşı, Gümüşsuyu,

Ankara’da: **Kızılay, Ulus (Hacıbayram),**

Güvenevler, Hacettepe şubelerinden birinde

hesabınız varsa 15’i birden sizin şubeniz oldu. İster Ankara’da olun, ister İstanbul’da; işiniz, işleminiz ne olursa olsun, bu şubelerden birine girin, yeter. İşlemin gerektirdiği tüm bilgi; Ankara’dan İstanbul’a, İstanbul’dan Ankara’ya elektronik iletişimle saniyede ekranda! Bekleme yok, telefon yok, imzalar yok. Getir-götür yok, vevne yok. Provizyon bir saniyel Havale bir saniyel! Çek tahsil bir saniyel Para çekmek bir saniyel! Tek muhatap, karşınızdaki Tele-İşlem Yetkilisi. Her şey onda bitiyor, orda bitiyor.

Şimdi, bir klasik işlemden yıllardır yitirdiğiniz zamanı düşünün, bir de Tele-İşlem’de yaşam boyu kazanacağınız zamanı... Ve seçin bankanız!

Bugün 15. Mayıs ayında 19... Yılı sonunda 65 Yapı Kredi “Tele-İşlem”de elektronik iletişimdel

Yapı Kredi’li olmak büyük kazançtır.

YAPI KREDİ

“hizmette sınır yoktur”